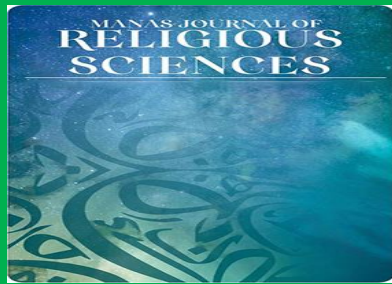

MANAS JOURNAL OF
**RELIGIOUS
SCIENCES**

2024

Cilt: 3, Sayı : 1

Volume: 3, Issue: 1

МАНАС дин билимлерм журналы
MANAS Din Bilimleri Dergisi
MANAS Journal of Religious Sciences

Жыл/Yıl/Year	Том/Cilt/Volume	Саны/Sayı/Issue
2024	3	1

МАЗМУНУ / CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Автор/Yazar/Author	Баштык/Başlık / Title	Барак/Sayfa/Page
Betül DEĞER	Değerler Eğitiminde Eğitsel Oyunun Önemi <i>The Importance of Educational Game in Values Education</i>	1-9
Cengiz ALKAN	Danimarka İlköğretim Kurumlarındaki Din Eğitimi Modelinin Kültürlerarası Din Eğitimine Yaklaşımı <i>The Approach of the Danish Primary Education System to Intercultural Religious Education</i>	10-22
Beyza DEMİR	Dünden Bugüne Kırgızistan'da Din Algısı <i>Perception of Religion in Kyrgyzstan From Past to Today</i>	23-43
Müşerref ÖZTÜRK	İmam-ı Nevevî'nin Riyazü's-Salihîn Adlı Eserindeki Ahlâk Konulu Hadislerin Değerler Eğitimi Açısından Tahlili <i>Analysis of Hadiths on Ethics in Imam al-Nawawi's Riyaz al-Salihîn in terms of Values Education</i>	44-47

Değerler Eğitiminde Eğitsel Oyunun Önemi

Betül DEĞER¹

Öz

Değerler eğitimi, öğrencilerin belirli değerleri anlamalarını ve bu değerlere uygun şekilde hareket etmeyi öğrenmelerini amaçlamaktadır. Bu eğitim sürecinde oyun, çocukların somut deneyimler ile değerleri anlamalarına yardımcı olur. Oyun, aynı zamanda çocukların sosyal, duygusal, bilişsel ve fiziksel gelişimine önemli katkılar sunmaktadır. Sosyal oyunlar, çocukların bir arada oynayarak paylaşma, iş birliği yapma ve empati kurma becerilerini geliştirmelerine olanak tanır. Duygusal açıdan, oyunlar duygusal ifadeyi destekler ve çocukların duygusal zekâ gelişimine katkı sağlar. Bilişsel olarak, oyunlar problem çözme yeteneklerini artırır ve yaratıcı düşünceyi teşvik eder. Fiziksel olarak, oyunlar çocukların motor becerilerini güçlendirir ve enerji harcamalarına yardımcı olur. Nitel araştırma yöntemlerinden literatür taramasına dayalı olarak hazırlanan bu araştırma, okul öncesi dönemde değerlerin öğretiminde, oyunun kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Değerleri eğlenceli ve ilgi çekici bir şekilde öğretmek için eğitsel oyunlar kullanmak önemlidir. Bu çalışmada, oyun temelli öğretim stratejileri ile çocukların akranlarıyla etkileşim içinde eğlenerek öğrenmelerine katkıda bulunmayı amaçladık. Bu bağlamda, çocukların karakter gelişimine önemli bir temel oluşturan oyun tabanlı değerler eğitimi, öğrencilerin hayatları boyunca sürdürdükleri etik davranışları güçlendirmeye yönelik önemli bir strateji olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Din Eğitimi, Değerler Eğitimi, Okul Öncesi Dönem, Eğitsel Oyun, Çocuk.

The Importance of Educational Game in Values Education

Values education aims to help students understand certain values and learn to act in accordance with these values. In this educational process, play helps children understand values through concrete experiences. Play also contributes to children's social, emotional, cognitive and physical development. Social play allows children to develop the skills of sharing, cooperation and empathy by playing together. Emotionally, games support emotional expression and contribute to the development of children's emotional intelligence. Cognitively, games increase problem-solving skills and encourage creative thinking. Physically, games strengthen children's motor skills and help them expend energy. This study, which is based on a literature review from qualitative research methods, emphasizes that play plays a critical role in teaching values in preschool period. It is important to use educational games to teach values in a fun and engaging way. In this study, we aimed to contribute to children's learning by having fun in interaction with their peers through game-based teaching strategies. In this context, game-based values education, which forms an important basis for children's character development, stands out as an important strategy to strengthen the ethical behaviors that students maintain throughout their lives.

Key words: Religious Education, Values Education, Preschool Period, Educational Games, Child.

¹ Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, btl_deger@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0149-2548

Giriş

Teknolojinin hızlı geliştiği 21. yüzyılda bilginin hızlı ve sürekli olarak paylaşıldığı bir çağda yaşıyoruz. Bu değişim süreci toplumların sosyal hayatında bir dizi değişikliğe yol açmaktadır. Teknolojinin beraberinde getirdiği hızlı paylaşım imkânı kültürlerarası etkileşimi hızlandırmaktadır. Ancak bu etkileşimin çok hızlı gelişmesi, olumlu ve olumsuz sonuçlara sebep olabilmektedir. Kültürlerarası etkileşimin artması olumlu bir sonuç iken, milli değerlerin evrensel değerler içinde kaybolması olumsuz bir durum olarak nitelendirilebilmektedir. Bu nedenle toplumu ayakta tutan değerlerin öğretilmesi, her geçen gün daha da kritik bir hal almaktadır. Bu değerlerin devamlılığını sağlamak için, yeni yetişen nesillerin ailede ve eğitim kurumlarında değerler üzerine eğitilmesi büyük önem arz taşımaktadır.²

Değerler toplumu ayakta tutan önemli dinamiklerdendir. Değerler, sonraki nesillere aktararak korunmaya çalışılmaktadır. Değerlerin devamlılığı ve aktarımının önemi göz önüne alındığında, değerler eğitiminin giderek artan bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Özellikle çocukluk döneminde verilen değerler eğitimi, nesillerin sağlıklı bir şekilde yetişmesine katkı sağlamaktadır. Değerler eğitiminin temel ayağını aile oluşturmaktadır. Ailede başlayan bu eğitim, çocukların toplumla kaynaştığı okul döneminde öğretmenler aracılığıyla sürdürülmektedir. Öğretmenler, müfredat ve etkinlikler aracılığıyla değerler eğitimi çocuklara aktarmaya çalışmaktadırlar. Çocukların fiziksel ve duygusal açıdan gelişme çağında oldukları düşünüldüğünde, okul öncesi dönemde en çok fayda sağlayan eğitim aracının oyun olduğu kabul edilmektedir. Çünkü oyun, çocuğun tüm yaşantısını kapsamaktadır. Oyun; çocuğun kişilik, beden ve zekâ gelişimine katkı sunan bir etkinlik olarak görülmektedir.³ Bu nedenle, değer öğretiminde oyunun kullanılmasının doğal bir tercih olduğu belirtilebilir. Oyun aracılığıyla kazanılan beceriler, çocukta devamlı öğrenmeyi sağlamaktadır. Toplumsal roller, paylaşma, iş birliği, sorumluluk alma, saygı duyma gibi değerler oyun içinde öğrenilebilmektedir.⁴

Değer kavramı

Değer kavramı, hayatın farklı alanlarında kullanılmaktadır. Bu konuda çeşitli tanımlar yapılmıştır. "Değer" teriminin ilk defa 1918 yılında Znaniecki tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Bu terim, Latince kökenli olan "Valere" kelimesinden türetilmiştir ve "kıymetli olmak" ya da "güçlü olmak" anlamına gelmektedir.⁵ "Değer" Türkçe bir kelime olup, "Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet; bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, paha, valör; üstün nitelik, meziyet; üstün, yararlı nitelikleri olan kimse; kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey; bir değişkenin veya bilinmeyeninin sayı ile anlatımı; bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü"⁶ şeklinde tanımlanmaktadır.

² Eyüp Kurt, *Çocuk Oyunları İle Değerler Eğitimi* (Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017).

³ Mücella Uluğ Ormanlıoğlu, *Niçin Oyun? Çocuğun Gelişimde ve Çocuğu Tanımada Oyunun Önemi* (İdeal Kültür Yayıncılık, 2013).

⁴ Hülya Gülay Ogelman vd., "Yaşamın İlk Yıllarında Oyun: Oyuna Çok Yönlü Bakış", *Yaşamın İlk Yıllarında Oyun: Oyuna Çok Yönlü Bakış* (Ankara: Pegem Akademi, 2016), 151-170.

⁵ Nuri Bilgin, *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar* (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1995).

⁶ Türk Dil Kurumu (TDK), "Değer" (Erişim 31 Aralık 2023).

Değerler, toplumu genel olarak etkileyen, toplumsal kuralların oluşumuna destek olan, dünya genelinde insanları ortak bir paydada birleştiren, olumlu-olumsuz sınıflandırmalar yapan, bireylerin ahlaki gelişimlerine katkı sunan ve bireyin yolunu bulmasına yardımcı olan araçlardır. Değerler, toplumun içinde davranışları, bireyleri ve olayların seçimini veya değişimini etkileyen faktörler olarak işlev görmektedirler.⁷ Toplumsal düzen içinde bir şeyin öne çıkmasını sağlayan “değer” kavramı, hayatın çeşitli alanlarında yaygın olarak kullanılmakta ve bir dizi bilim dalında incelenmektedir. Bu bilim dalları arasında özellikle öne çıkanlar psikoloji, felsefe, sosyoloji ve ilahiyat gibi sosyal bilim alanlarıdır. Değerler, insan davranışlarını anlamak amacıyla özellikle sosyal bilimlerde kritik bir rol oynamaktadır.⁸

Değerler, toplumsal düzeni etkileyen ve sosyal hayat uyumunu sağlayan unsurlardandır. Birey olma ve yurttaşlık bilinci gibi toplumsal değerler, çocuğa eğitim aracılığıyla kazandırılabilir. ⁹ Değer eğitimi, çocukların değer algılarını ve ahlak bilgilerini geliştirmek suretiyle, onlara gerekli yeteneği kazandırmayı amaçlayan ve böylece çocukları belirli değerler içinde sosyal hayatın bir parçası olarak hareket etmeye yönlendiren, okul merkezli bir etkinliktir.¹⁰ Bu terim, uluslararası literatürde bir karakter eğitimi veya ahlak eğitimi olarak da adlandırılmaktadır.¹¹

Değerler Eğitiminin Amacı ve Önemi

Eğitim, belirli hedeflere ulaşmak amacıyla bireyin gelişmesini sağlamaktadır. Eğitim aracılığıyla elde edilen bilgi, düşünce, duygu ve davranışlar, bireyin karakterini şekillendirmektedir. Bu nedenle, değerler eğitimi aynı zamanda ahlak eğitimi olarak da nitelendirilmektedir. Değerler eğitiminin temel hedefi, sağlam karakterli nesiller yetiştirmektir. Birey, sevgi, saygı, merhamet, paylaşım ve adaleti eğitim aracılığıyla öğrenmekte ve hayatında uygulamaya geçirmektedir. Bu davranışların kazanılmasında eğitim kurumları önemli bir görev üstlenmektedir.¹²

Değerler eğitimi, ailesel temellerle başlamakta ve okul öncesi öğrenim hayatında devam etmektedir. Çocuğun değerleri sadece bilişsel düzeyde öğrenilmesi yeterli değildir. Aynı zamanda hayatında uygulaması da gerekmektedir. Sadece teoride kalan ve uygulamaya yansımaya değerler eğitiminin yetersiz olacağı söylenebilir. Bu yüzden, değerlerin en sağlıklı şekilde kazanılması, gerçek yaşam deneyimleri ile mümkündür. Dolayısıyla, değerler eğitimi sırasında yaşamın içinden örnek uygulamalara odaklanmak önemlidir.¹³

Okul öncesinde sunulan değerler eğitimi, öğrencilerin güçlü, uyumlu ve istikrarlı bir kişilik kazanmalarını hedeflemektedir. Bunun yanı sıra, öğrencilerin ilgi ve yeteneklerini geliştirerek, hayata ve bir sonraki aşamaya hazırlanmalarını, iyi bireyler ve

⁷ Nuray Kurtdeve Fidan, “Öğretmen Adaylarının Değer Öğretimine İlişkin Görüşleri”, *Kuramsal Eğitimbilim*, (2009), 1-18.

⁸ Kadir Ulusoy, Bülent Dilmaç, *Değerler Eğitimi* (Ankara: Pegem Akademi, 2018).

⁹ Medine Doğan, *Beden Eğitimi ve Oyun Dersinde Çocuk Oyunları İle Değerler Eğitimi* (Diyarbakır, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

¹⁰ Taner Şahin, *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimi Öz-Yeterliliklerinin İncelenmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

¹¹ Terence Lovat, “The New Values Education: A Pedagogical Imperative for Student Wellbeing”, ed. Terence Lovat vd. (Dordrecht: Springer Netherlands, 2010), 1-6.

¹² Muhammed Yılmaz, *Değerler Eğitimi ve Okul Etkinlikleri* (İstanbul: Dem Yayınları, 2018).

¹³ Mehmet Zeki Aydın, Şebnem Akyol Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler-Etkinlikler-Kaynaklar* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020).

vatandaşlar olabilmeleri için gerekli bilgi ve becerileri, ahlaki değerleri doğrultusunda edinmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Eğitimin ilk amacı, “öğrencilerde güçlü, uyumlu ve istikrarlı bir kişilik geliştirmek” olarak belirtilmektedir. Çünkü bu amaç olmadan diğer amaçlara ulaşmak zor olabilmektedir.¹⁴ Değerler eğitimi, insanların mevcut değer anlayışlarını gelecek nesillere ileterek nesiller arası iletişimin sürdürülmesini sağlamaktadır. Eğitimin temel amaçlarından biri, topluluğun değer anlayışını gelecek nesillere aktarmaktır.¹⁵

Gelecekte çocukların yaşamlarını kurmaya çalışan ebeveynler, çocuklarının temel toplumsal değerlere sahip olmalarını arzulamaktadır. Toplum içinde aileler, öğretmenler ve kişisel gelişime önem veren diğer bireyler, çocukların geleceklerini şekillendirmeye çabalamakta ve onları en üstün değerlerle yetiştirilmesini amaçlamaktadır.¹⁶ Bu prensipler aracılığıyla çocuklar, karakterli, esas ahlaki değerlere sahip fertler olarak gelişmektedirler. Demokratik bir toplumda yaşayan bireyin, başlangıçta kendisini tanıması ve zamanla genişleyen toplumsal ve fiziksel çevresini anlaması önemlidir. Ayrıca bu bilgileri düşünme ve karar verme sürecinde kullanması gereklidir.¹⁷ Çocukluk döneminde verilen eğitim, öğrencilerin ve de toplumun geleceğini şekillendirmektedir.

Değerler Eğitimi ve Oyun

Eğitimciler göre, bireyin hayatının ilk yılları “Altın Çağ” olarak adlandırılır. Okul öncesi olan bu evreye ait bir bireyi hayata hazırlama ve uyum sağlama sürecinde, oyunun önemli bir etkisi bulunmaktadır.¹⁸ Değerler eğitimi, özellikle saygı, sevgi, sorumluluk, dürüstlük ve adaletin doğruluğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda çocuklara bu değerlere önem vermeleri, onları anlamaları ve hayatlarını bu temel değerlerle sürdürmeleri doğrultusunda rehberlik etmektedir.¹⁹ Değerler eğitimi, okul öncesi ve ilköğretim seviyelerinde genellikle oyunlar, hikayeler ve masallar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Masal ve hikayelerin etkisi büyük olsa da oyunlar çocuklara yaşantıları deneyimleme fırsatı sunduğundan, onların kalıcı öğrenmelerini desteklemektedir. Oyunlar sadece eğlenceli olmakla kalmamakta, aynı zamanda öğrenme süreçlerini de tamamlamaktadırlar. Bu sebeple değerler eğitiminde oyunun kritik bir araç olabileceği düşünülmektedir. Zira oyun sırasında çocuk, kendini rahatça ifade edebildiği bir ortamdadır. Bu bağlamda oyun aracılığıyla etkili bir öğrenme faaliyeti gerçekleştirilebilmektedir. Oyun, çocukların yaşama bağlandıkları bir etkinliktir. Çocuklar için içerisinde oyun olmayan bir yaşam söz konusu değildir. Bu sebeple ders planları hazırlayan eğitimcilerin planlamalarını oyun ve değerlerle zenginleştirilmiş bir şekilde hazırlaması önem arz etmektedir. Öğretmen sınıf ortamındaki öğretim faaliyetlerini, eğitim hedeflerini ve öğrenci beklentilerini göz

¹⁴ Mehmet Zeki Aydın, "Okulda Değerler Eğitiminin İlkeleri ve Sorunları", Uluslararası İnsani Değerlerin Yeniden İnşası Sempozyumu, Atatürk Üniversitesi, Erzurum", (2014).

¹⁵ Handan Kılıç Şahin, *İlköğretim Okullarında Sosyal Bilgiler Dersini Yürüten 4.ve 5. Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerlerin Kazandırılmasına İlişkin Görüşleri* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

¹⁶ Pelin Baydar, *İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Programında Belirlenen Değerlerin Kazanım Düzeyleri ve Bu Süreçte Yaşanan Sorunların Değerlendirilmesi* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009).

¹⁷ Eyüp Kurt, *Çocuk Oyunları İle Değerler Eğitimi*.

¹⁸ Nazan Kaytez - Ender Durualp, “Türkiye’de Okul Öncesinde Oyun İle İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi”, *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 2014/2 (17 Haziran 2014), 110-122.

¹⁹ Mustafa Zülküf Altan, “Çoklu Zekâ Kuramı ve Değerler Eğitimi”, *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi* 1/4 (15 Temmuz 2016), 53-57.

önünde bulundurarak planlama ve uygulama sürecinden sorumludur.²⁰ Oyun, çocukların etkileşimde buldukları, fikirlerini aktif olarak ifade ettikleri, kişiler ve nesnelere etkileşim kurarak keyif aldıkları bir faaliyettir.²¹

Çocuğun doğumundan itibaren çevresinde sevgi ve ilgi temelli deneyimler yaşaması, zamanla sosyal yaşama daha rahat uyum sağlamasına katkıda bulunacaktır. Bu nedenle, okul öncesi yıllarında çocukların sosyal gelişimine destek sağlayacak uygun ortamların oluşturulmasına özen gösterilmelidir. Bu süreç ne kadar etkili bir şekilde yönetilirse, çocuk o kadar özgüven ve özsaygı geliştirme eğiliminde olacaktır. Buna ek olarak, okula duygusal ve sosyal olarak hazır olmasını da sağlayacaktır.²²

Çocuklar, oyun oynadıkları zaman eğlenirken aynı zamanda eğitici bir süreç içinde bulunmakta ve çevreleri ile etkileşimde bulunarak sosyal beceriler kazanmaktadırlar. Oyun sırasında çocuklar sosyal ortamlarla karşılaşarak paylaşmayı, sabretmeyi, yardımlaşmayı ve toplumsal sorunları etkili bir şekilde çözüme kavuşturmayı öğrenmektedirler.²³ Değerler, soyut kavramlardır ve bu soyut kavramlar çocuklara somut bir şekilde aktarıldığında, çocuklar değerleri daha etkili bir şekilde öğrenip benimseyebilmektedirler. Değerleri somutlaştırmanın birkaç yöntemi bulunmaktadır, bunlardan biri de oyundur. Somut işlemler döneminde oyunlar değerlerle ilişkilendirildiğinde çocuklar oyun aracılığıyla değerleri öğrenebilmektedirler. Oyun esnasında çocuklar sorumluluk almayı öğrenmekte, gerekli riskleri üstlenerek oyunu ciddi bir şekilde önemsemekte ve bu sayede birçok yönde gelişmektedirler. Oyunlar çocukların genel gelişimine katkı sağlamaktadır.²⁴

Oyunun Çocuk Gelişimine Katkıları

Oyun, çocuğun büyümesine ve karakter gelişimine katkıda bulunan temel unsurlardan biridir. Oyun, çocukların değişim ve gelişimine birçok açıdan katkı sağlamaktadır. Oyun sırasında çocuklar, duygusal ifadelerini özgürce dile getirebilmektedirler. Bu da onların özgüvenlerini artırmaktadır. Oyun, çocukların fiziksel, bilişsel, dilsel, sosyal ve duygusal gelişimi gibi birçok gelişim alanına doğrudan katkı sağlamaktadır.²⁵

Okul öncesi ve çocukluk döneminde oyunun bedensel gelişime önemli bir etkisi bulunmaktadır. Çocuklar oyun oynarken kaba motor becerilerini kullanarak akranlarıyla rekabet içine girmektedirler. Bu süreçte hareket eden çocukların güçlenen kemik ve eklemleri sayesinde kuvvet, çabukluk ve dayanıklılıkları artmaktadır. Aynı zamanda sinir sistemi ve genel olarak çocuğun bağışıklık sistemi de olumlu yönde gelişmektedir. Böylece çocuklar sağlık sorunlarına karşı daha dayanıklı hale gelmektedir.²⁶ Fiziksel büyüme belirli aralıklarla devam etmektedir. Bununla birlikte her çocuğun büyümesi aynı oranda gerçekleşmemekte, çocuğun vücut gelişiminde bireysel farklılıklar

²⁰ Halil Ekşi - Ahmet Katılmış, *Karakter Eğitimi El Kitabı* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014).

²¹ Özgür Babayigit, *İlk Okuma Yazma Öğretiminde Ses Temelli Cümle Öğretimine İlişkin Alternatif Ses Sıralamasının Etkinliğinin İncelenmesi* (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012).

²² Aysel Çağdaş, Zariye Seçer, *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2002).

²³ Akın Çelik, Mustafa Şahin, *Spor ve Çocuk Gelişimi The Journal of Academic Social Science Studies*, (2013), 467-478.

²⁴ Ender Durualp, Neriman Aral, *Oyun Temelli Sosyal Beceri Eğitimi* (Ankara: Vize Yayıncılık, 2015).

²⁵ Medine Doğan, *Beden Eğitimi ve Oyun Dersinde Çocuk Oyunları İle Değerler Eğitimi*.

²⁶ Muhsin Hazar, "Beden Eğitimi ve Sporda Oyunla Eğitim", (Ankara: Tutibay Yayınları, 1997).

oluşabilmektedir. Çocuğun gelişimini destekleyen eğitim kurumları, oyunlar ve fiziksel aktiviteler aracılığıyla onların bedensel gelişimine katkıda bulunmaktadır.²⁷

Oyun, çocuğun gelişimine birçok yönden katkıda bulunmaktadır. Bunlardan biri de bilişsel gelişimdir. Oyunun bilişsel gelişimin üzerindeki ana etkisi öğrenmeyi kolaylaştırmasıdır. Çocuklar oyun aracılığıyla kullanılan kelimeleri ve nesnelere tanıtmakta, bunların amaçlarını öğrenmektedirler. Oyun oynarken çocuklar sürekli olarak zihinsel aktivite içinde buldukları için bilişsel olarak gelişmektedirler. Aynı zamanda, oyun esnasında uygulanması gereken kuralları öğrenmekte ve rakibin durumunu kendi durumları ile karşılaştırarak çeşitli stratejiler geliştirmektedirler. Bu süreç çocuğun bilgi temellendirme, oyun sırasında strateji oluşturma ve akıl yürütme becerilerini geliştirme yeteneğini arttırmaktadır.²⁸

Oyun çocukların sosyal gelişimlerine de etkide bulunmaktadır. İnsanlar, diğer canlılardan ayrılarak konuşma yeteneğine sahiptirler. İletişim, dilin gelişimi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Neredeyse her oyunda bulunan sözlü iletişim aktiviteleri çocukların sosyal gelişimlerine katkıda bulunmaktadır. Oyun; çocuğun fiziksel, motor, duygusal ve sosyal gelişimini etkilemekle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda zihinsel ve dil gelişimine de önemli katkılar sağlamaktadır.²⁹ Oyunların büyük bir kısmı, çocukların birbirleriyle etkileşimde bulunarak sözlü iletişim becerilerini geliştirmelerine dayanmaktadır. Oyun sırasında çocuklar sürekli olarak iletişim kurmakta, bu da onların çeşitli beceriler kazanmalarını sağlamaktadır. İçsel çekingenliği olan çocuklar; oyun sayesinde daha rahat konuşabilmekte, düşüncelerini ifade edebilmekte, yeni kelimeler öğrenmekte ve cümle kurma yeteneklerini geliştirmektedirler. Oyun, çocuklara soru sorma ve konuşma alışkanlığı kazandırma konusunda yardımcı olmaktadır.³⁰

Oyunların temel amacı, çocukların gelişimine katkıda bulunmaktır.³¹ Çocuklar, oyunlar aracılığıyla hem fiziksel hem de zihinsel becerilerini geliştirirken aynı zamanda sosyal ilişkiler kurmayı öğrenirler. Oyunlar, çocuklara problem çözme, iş birliği yapma ve duygusal zekalarını geliştirme fırsatı sunar. Bu süreç, öğrenmeyi eğlenceli ve etkileşimli bir deneyim haline getirir, çocukları hayal güçlerini kullanma ve yaratıcılıklarını geliştirme şansı tanır. Dolayısıyla oyunlar çocukların tüm yönleriyle sağlıklı bir şekilde büyümelerine ve öğrenmelerine destek olur.

Tüm oyunlar, çocuğun sosyal açıdan ilerlemesine destek sağlamaktadır.³² Çünkü oyunlar, dayanışma ve paylaşma kavramlarını çocuğa en etkili şekilde aktaran aktivitelerdir. Çocuk, oyun sırasında özgürlüğünü yaşama, kendini ifade etme ve çevresiyle uyumlu ilişkiler kurma arzusunu tatmin edebilmektedir.³³ Oynanan oyunlar, çocuğun arkadaş edinmesine katkı sağlamaktadır. Bu durum, başkalarıyla iletişim kurma becerisini geliştirmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca, çocuğun oyun sırasında

²⁷ Eyüp Kurt, *Çocuk Oyunları İle Değerler Eğitimi*.

²⁸ Milli Eğitim Bakanlığı, *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi: Bilişsel Gelişim* (Ankara, 2014).

²⁹ Şule Erşan, *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin İlgi Köşelerinde Serbest Oyun Etkinlikleri ile İlgili Görüş ve Uygulamalarının İncelenmesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011).

³⁰ Mehibe Akandere, *Eğitici Okul Oyunları* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013).

³¹ Hülya Gülay Ogelman, *Yaşamın İlk Yıllarında Oyun: Oyuna Çok Yönlü Bakış* (Ankara: Pegem Akademi, 2016).

³² Nursel Telman, Anıl Adanalı, *Başarıya Giden Yol Oyundan Geçer- İş'te Oyun Çalışma Hayatında Zihinsel ve Bedensel Becerileri Geliştirmeye Yönelik Oyunlar* (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2009).

³³ Şule Erşan, *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin İlgi Köşelerinde Serbest Oyun Etkinlikleri ile İlgili Görüş ve Uygulamalarının İncelenmesi*. (Ankara: Gazi Üniversitesi Doktora Tezi)

arkadaşlarına karşı sergilediği davranışlar kendini tanımasına katkıda bulunmaktadır. Çocuk, evde aile içinde sergilediği davranışların değil, oyun esnasında sergilediği davranışların asıl özelliğini yansıttığını fark etmeye başlamaktadır. Bu sayede kendi kimliğini keşfetmektedir. Oyun aracılığıyla sosyal beceriler geliştiren ve kendi ile diğerleri arasındaki ayrımı anlamaya başlayan çocuk, bu süreçte toplumdaki kimliğini oluşturmaya da başlamaktadır.³⁴

İnsan, duygulara sahip olan bir varlıktır. Dolayısıyla çocuklar yaşamının her sahasında olabileceği gibi, oyun sırasında da duygu dolu çeşitli tepkiler verebilmektedir. Oyun, çocukların duygusal ve zihinsel durumlarını, ihtiyaçlarını ve taleplerini kolayca ifade etmesine olanak tanımaktadır. Aynı zamanda rekabet, öfke, kıskançlık gibi duygularını fark etmesine ve bu duyguları ifade etmesine yardımcı olmaktadır.³⁵ Çocuklar, oyun sırasında farkına varmadan birçok duyguyla da karşılaşmaktadır. Çocuklar bu süreçte zaman zaman sevinç, öfke, başarı duygusuyla, bazen de yenilgi ile tanışmaktadır. Bu duygu değişimleri, çocuğun duygusal açıdan güçlenmesini sağlamakta ve duygusal öğrenme sürecine katkıda bulunmaktadır. Oyun, çocuğa olumsuz duygularıyla baş etme becerisi kazanmasına da yardımcı olabilmektedir. Aynı zamanda, öfke kontrolü, başarıyı olgun bir şekilde karşılama ya da başarısızlığı kabullenme gibi duyguları deneyimlemesine de imkân sağlamaktadır. Bu deneyimlerle çocuk yaşadığı süreçte karşılaşabileceği çeşitli hislerle oyun içinde karşılaşmaktadır. Bu durum, çocuğun duygusal yönden daha güçlü bir kimlik geliştirmesine yardımcı olmaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak, 21. yüzyılda değerler eğitimi, küreselleşen dünyada toplumların kimliklerini korumaları ve değerlerine bağlılıklarını sürdürebilmeleri için önemli bir rol oynamaktadır. Oyunların değerler eğitimde etkili bir araç olarak kullanılabilmesi düşünülmektedir. Oyunlar aracılığıyla çocuklar; değerleri somut bir şekilde deneyimlemekte, anlamakta ve içselleştirmektedirler. Değerlerin oyunlarla ilişkilendirilmesi, çocukların değerleri anlamalarını ve günlük yaşamlarında uygulamalarını kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle eğitimci ve araştırmacıların, oyunların değerler eğitimi sürecine entegre edilmesi konusunda çalışmalar yapması önem arz etmektedir. Öğrenmeyi eğlenceli, etkileşimli ve anlamlı hale getiren oyunlar, çocukların değerlerin farkına varmalarını, değerleri anlamalarını ve değerleri günlük hayatlarına entegre etmelerini sağlamaktadır. Oyunlar, çocukların sosyal ve etik davranışlarını geliştirmelerine ve toplumsal değerlere katkıda bulunmalarına yardımcı olmaktadır. Oyunların değerler eğitimi ile birleştirilmesi, çocukların değerlere dayalı bir yaşam tarzı benimsemelerine katkıda bulunacaktır. Toplumda daha iyi bir gelecek inşa etmek için eğitim ortamlarında değer temelli faaliyetlerin artması önem arz etmektedir.

Kaynakça

- A. Özkan Navdar, *Sınıf Öğretmenlerinin Oyun ve Fiziki Etkinlikler Dersinin Öğretim Süreciyle İlgili Görüşleri (Rize İli Örneği)*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.

³⁴ Ayşegül Özdemir, *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Oyun* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006).

³⁵ A. Özkan Navdar, *Sınıf Öğretmenlerinin Oyun ve Fiziki Etkinlikler Dersinin Öğretim Süreciyle İlgili Görüşleri (Rize İli Örneği)* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017).

- Akın Çelik, Mustafa Şahin. *Spor ve Çocuk Gelişimi The Journal of Academic Social Science Studies*, 467-478.
- Altan, Mustafa Zülküf. "Çoklu Zekâ Kuramı ve Değerler Eğitimi". *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi* 1/4 (15 Temmuz 2016), 53-57.
- Aysel Çağdaş, Zarife Seçer. *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi*. Nobel Yayınları, 2002.
- Ayşegül Özdemir. *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Oyun*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi Yayınlanmamış, 2006.
- Bilgin, Nuri. *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1995.
- Ekşi, Halil - Katılmış, Ahmet. *Karakter Eğitimi El Kitabı*. Nobel Akademik Yayıncılık, 3. baskı., 2014.
- Ender Durualp, Neriman Aral. *Oyun Temelli Sosyal Beceri Eğitimi*. Ankara: Vize Yayıncılık, 2. basım., 2015.
- Eyüp Kurt. *Çocuk Oyunları İle Değerler Eğitimi*. Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017.
- Fidan, Nuray Kurtde. "Öğretmen Adaylarının Değer Öğretimine İlişkin Görüşleri". *Kuramsal Eğitimbilim*, 1-18.
- Handan Kılıç Şahin. *İlköğretim Okullarında Sosyal Bilgiler Dersini Yürüten 4.ve 5. Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerlerin Kazandırılmasına İlişkin Görüşleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Hülya Gülay Ogelman. *Yaşamın İlk Yıllarında Oyun: Oyuna Çok Yönlü Bakış*. Ankara: Pegem Akademi, 2. basım., 2016.
- Hülya Gülay Ogelman vd. "Yaşamın İlk Yıllarında Oyun: Oyuna Çok Yönlü Bakış". *Yaşamın İlk Yıllarında Oyun: Oyuna Çok Yönlü Bakış*. 151-170. Ankara: Pegem Akademi, 2. baskı., 2016.
- Kadir Ulusoy, Bülent Dilmaç. *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi, 5. Baskı., 2018.
- Kaytez, Nazan - Durualp, Ender. "Türkiye'de Okul Öncesinde Oyun İle İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi". *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 2014/2 (17 Haziran 2014), 110-122.
- Lovat, Terence. "The New Values Education: A Pedagogical Imperative for Student Wellbeing". ed. Terence Lovat vd. 1-6. Dordrecht: Springer Netherlands, 2010.
- Medine Doğan. *Beden Eğitimi ve Oyun Dersinde Çocuk Oyunları İle Değerler Eğitimi*. Diyarbakır, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Mehibe Akandere. *Eğitici Okul Oyunları*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.
- Mehmet Zeki Aydın. "Okulda Değerler Eğitiminin İlkeleri ve Sorunları, Uluslararası İnsani Değerlerin Yeniden İnşası Sempozyumu, Atatürk Üniversitesi, Erzurum".
- Mehmet Zeki Aydın, Şebnem Akyol Gürler. *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler-Etkinlikler-Kaynaklar*. Nobel Akademik Yayıncılık, 6. Basım., 2020.
- Milli Eğitim Bakanlığı. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi: Bilişsel Gelişim*. Ankara, 2014.
- Muhammed Yılmaz. *Değerler Eğitimi ve Okul Etkinlikleri*. İstanbul: Dem Yayınları, 3. basım., 2018.
- Muhsin Hazar. *Beden Eğitimi ve Sporda Oyunla Eğitim*. Ankara: Tutubay Yayınları, 1997.
- Mücella Uluğ Ormanlıoğlu. *Niçin Oyun? Çocuğun Gelişimde ve Çocuğu Tanımada Oyunun Önemi*. İdeal Kültür Yayıncılık, 2013. Basım, ts.
- Nursel Telman, Anıl Adanalı. *Başarıya Giden Yol Oyundan Geçer- İş'te Oyun Çalışma Hayatında Zihinsel ve Bedensel Becerileri Geliştirmeye Yönelik Oyunlar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2009.

Özgür Babayiğit. *İlk Okuma Yazma Öğretiminde Ses Temelli Cümle Öğretimine İlişkin Alternatif Ses Sıralamasının Etkinliğinin İncelenmesi*. Niğde Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012.

Pelin Baydar. *İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Programında Belirlenen Değerlerin Kazanım Düzeyleri ve Bu Süreçte Yaşanan Sorunların Değerlendirilmesi*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Şule Erşan. *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin İlgili Köşelerinde Serbest Oyun Etkinlikleri ile İlgili Görüş ve Uygulamalarının İncelenmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011.

Taner Şahin. *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimi Öz-Yeterliliklerinin İncelenmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

“Değer Ne Demek TDK Sözlük Anlamı”. Erişim 31 Aralık 2023.
<https://sozluk.gov.tr/?kelime=değer>

Research Paper / Araştırma Makalesi

Danimarka İlköğretim Kurumlarındaki Din Eğitimi Modelinin Kültürlerarası Din Eğitimine Yaklaşımı¹

Cengiz ALKAN²

Öz

Dinin sosyal hayat ve kültürel yapı üzerinde etkileri bulunmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca dinler insanların yaşamlarını etkilemiş ve onların hayatlarının şekillenmesinde önemli olmuştur. Hristiyanlığın ve kültürünün Danimarka toplumunun kimliğinin oluşmasında önemli rolü bulunmaktadır. Çalışmada kültürlerarası din eğitimi konusunda Danimarka eğitim sisteminin getirmiş olduğu yasal öneriler ve dinin tarihi süreç içerisinde Danimarka eğitim sistemine etkisi ve bugünkü din eğitiminin şekillenmesindeki rolü ele alınmıştır. Danimarka toplumunun çok kültürlü yapısının farklılıklara karşı yaklaşımını ve Danimarka ilköğretim kurumlarındaki din eğitimi modelinin kültürlerarası din eğitimine katkılarının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden literatür taramasının kullanıldığı çalışmada, Danimarka'daki din eğitimi üzerine kaleme alınmış olan güncel literatür, kanunlar ve yönetmelikler taranmıştır. Danimarka'da, tarihsel süreç içerisinde dini bir kurum olarak başlayan ilkokul, zamanla topluma bilgi veren seküler bir kuruma dönüşmüştür. Günümüz Danimarka ilköğretim kurumlarındaki din eğitimi müfredatında, Hristiyanlık dışındaki dinlere de yer verilir fakat öncelikle Evangelist-Lutheryan Hristiyanlık öğretilmektedir. Din kültürel ve geleneksel açıdan önem arz etmektedir. Danimarka eğitim sistemindeki din eğitimi modelinin çok kültürlü toplumlar için eğitim programlarının geliştirilmesinde katkı sağlası hedeflenmektedir. Eğitim yoluyla kültürel çeşitliliğin korunması, tolerans ve hoşgörü kültürünün geliştirilmesi önem arz etmektedir. Danimarka okullarındaki eğitim modelinin bu amaçlara ulaşmada etkili olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Din Eğitimi, Danimarka'da Din Eğitimi, Kültür, Kültürlerarası Eğitim, Hristiyanlık Bilgisi.

The Approach of the Danish Primary Education System to Intercultural Religious Education

Abstract

Religion has effects on social life and cultural structure. Throughout human history, religions have influenced people's lives and have been important in shaping their lives. Christianity and its culture have an important role in shaping the identity of Danish society. In this study, the legal proposals brought by the Danish education system on intercultural religious education and the impact of religion on the Danish education system in the historical process and its role in shaping today's religious education are discussed. The study employs qualitative desk-based research, in order to review the current literature, the laws and regulations on religious education in Denmark. In Denmark, the primary school, which started as a religious institution in the historical process, has gradually transformed into a secular institution that provides information to the society. In the religious education curriculum in Danish primary schools today, religions other than Christianity are included, but primarily Evangelical Lutheran Christianity is taught. Religion is culturally and traditionally important. The model of religious education in the Danish education system can be considered a model for modern societies. It is important to preserve cultural diversity through education and to develop a culture of tolerance and tolerance. It can be argued that the education model in Danish schools is effective in achieving these goals.

Key words: Religious Education, Religious Education in Denmark, Culture, Intercultural Education, Christian Studies.

¹ Bu makale, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesin'de 4 Mayıs 2023 tarihinde düzenlenen Din Eğitimi Öğrenci Sempozyumun'da sunulan sözlü bildiri genişletilerek yazılmıştır.

² Yüksek Lisans Öğrencisi - Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü - Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı / Felsefe ve Din Bilimleri, cengizalkan@hotmail.com, ORCID:0009-0004-6729-6982

Giriş

Tarihi süreçte dinler insanların hayatlarını yoğun olarak etkilese de zaman içerisinde insanların dine bakışı ve din eğitimi konusundaki talepleri farklılaşmaya başlamıştır. Globalleşen dünyada devletlerin ulusal anlamda uygulamış oldukları din eğitimi modellerinin toplumun bütün kesimlerini kapsayıcı bir yaklaşım sergilemesi önemli hale gelmiştir. Günümüz toplumlarının çok kültürlü bir yapıya bürünmüş olması farklılıkları gündeme getirmektedir. Farklılıklar söz konusu olduğunda en dikkat çeken unsur hiç şüphesiz dini alandaki çeşitliliktir. İnsanoğlu mensubu olduğu din ve kültürün dışındaki dinler ve kültürler hakkındaki bilgiye geçmişe nazaran daha çok maruz kalmaktadır. Bu durum eğitim almakta olan çocukların okullarında farklı inançlar, kültürler ve hayat tarzlarıyla karşılaşmaları anlamına gelmektedir. Dolayısıyla din eğitiminde farklı kültürel etkilerin çalışılması önem arz etmektedir. Çünkü din dersinin kültürlerin birbirleriyle etkileşiminde ve duyarlılık kazanmasında önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, çok kültürlü bir yapıya sahip Danimarka toplumunun farklılıklara karşı tutumunun ve ilköğretim okullarındaki din eğitimi uygulamalarının kültürlerarası din eğitimine katkısının değerlendirmesini yapmaktır. Ayrıca Danimarka ilköğretim okullarındaki kültürlerarası yaklaşımı konu edinmesi bakımından özgün bir çalışma olduğu düşünülmektedir.

Danimarka'da Din Dersinin Tarihçesi ve Sekülerleşme Süreci

Din eğitiminin tarihi çok eskilere dayanan Danimarka'da 830 yılından itibaren Hıristiyanlık eğitimi verilmektedir. İlk kurulan okullarda, Hıristiyanlık temel eğitim konusu olduğu için İncil, Hıristiyan ilmiyesi ve ilahi kitapları en önemli öğretim araçlarını oluşturmakta idi. Reformasyon her alanda köklü değişiklikler meydana getirmiş, din eğitimi de bu değişimlerden nasibini almıştır. Martin Luther'in, Kısa İlmihal'i (Lille Katekismus) 1535 yılında ilkokulda okutulan en önemli kitaplardan biri idi. Kral VI Christian 1736 yılından itibaren Evangelist - Lutheryan'lığın temel kavramlarının ilkokullarda okutulmasını zorunlu hale getirmiş ve Evangelist - Lutheryan inancını okulların müfredatına dahil etmiştir. Yüz yıllar boyunca Danimarka okullarındaki din eğitiminde Evangelist - Lutheryan inancı temel alınmıştır. Okullarda çocuklara, iyi bir insan olabilmeleri için, iyi bir Hıristiyan olmaları ve Hıristiyanlık değerlerine göre davranmaları gerektiği öğretilmiştir. 1700 yıllarına kadar Danimarka ilkokullarındaki eğitim anlayışı dini eğitim ve öğretim şeklinde gerçekleştirilmiştir. 1814 yılında çıkarılan Devlet Okulları Yasasıyla okulda dini bakış açısıyla birlikte sivil görüş birleştirilerek, bu iki farklı yaklaşım birbirine eşit hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu yasayla birlikte, teolojik açıdan kilise ve okul arasında var olan ilişki tartışmaya açılmıştır.³ Dünya genelinde yaşanan demokratikleşme hareketleri Danimarka'yı da etkilemeye başlamıştır.

Yapılan bütün değişikliklere rağmen devlet adına kilisenin eğitim üzerindeki etkinliği ve denetlemesi 1933 yılına kadar devam etmiştir. Yapılan düzenlemelerle 1933'ten 1949 yılına kadar sadece din eğitiminin denetimi kiliseye bırakılmıştır. Kilisenin

³ Korsgaard, Ove vd., *Medborgerskab - Et Nyt Dannelsesideal?* (Frederiksberg: Religionspædagogisk Forlag, 2007), 243.

din eğitimi üzerindeki bürokratik denetimi ve din eğitiminin Evangelist- Lutheryan inancına uygun olması gerekliliği şartı 1975 yılında sonlandırılmıştır.⁴ 1975 yılında çıkarılan İlköğretim Yasası ile okullar seküler nitelikte bir kurum haline gelmiştir. Okulun günlük rutininde yerel kilise rahibinin katılarak yapmış olduğu dini ritüeller kaldırılmış, onun yerini okulun düzenlemiş olduğu seküler törenler almıştır.⁵ Aynı yasal değişiklikle birlikte dersin içeriği mezhepsel amaçlara hizmet etmekten çıkarılarak son yıllardaki küreselleşmeye paralel olarak, bireyselleşme ve kültürlerin buluşmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan eşitlik, hoşgörü ve çoğulculuk meselelerini kapsar hale getirilmiştir.⁶ Bu değişim süreciyle birlikte din eğitiminin meşruiyet temeli, gerekçesini yalnızca Hristiyanlığın kendisinden almak yerine geniş anlamda insanın kendi kültürel faaliyetinden almaya başlamıştır. Sonuç olarak din eğitiminin içeriği sadece din merkezli olmaktan çıkarılmış, insanı ve insanlığı odak noktası haline getiren hümanist bir anlayışa dayandırılmıştır.⁷

1989'da yapılan bir müfredat düzenlemesiyle din dersinde temel kültürel anlatımlar öncelikli hale getirilmiştir. 1993'ten itibaren ise kültürel eğitim ilköğretimdeki din dersinin amacının ana merkezi olmuştur. Günümüzde din eğitimin amacını belirleyen yönetmelikte öğrencilerin, "*Danimarka kültürünü bilip tanınması*" ve aynı zamanda onlara "*diğer kültürler hakkında bir anlayış*" kazandırılması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Burada "*Danimarka kültürü*" kavramıyla sadece "*Hristiyanlık*" ve Hristiyanlığın kültürü kastedilmiştir. Diğer kültürler ifadesiyle de "*göçmen grupların karakterize ettiği kültürler*" ifade edilmeye çalışılmıştır.⁸

1989 yılından itibaren yapılan değişikliklerle okullardaki din dersinin içeriğine yabancı dinler ve yaşam biçimlerinin öğretilmesinin girmesiyle, öğretmenler işleyecekleri konu ve kapsamını belirleme konusunda serbest bırakılmıştır. Din dersinin konusu büyük ölçüde, kültürel unsurları taşıyan bir mesele olarak değerlendirilmiş ve ileri sınıflarda ise farklı dinler hakkında bilgi edinme şekline dönüşerek günümüzdeki halini almıştır.⁹ Din dersinin amacı üzerinde yapılan güncel değişiklikte öğrencilerin "*Danimarka kültürü ve tarihine aşina olmaları*" ve "*diğer kültürler hakkında bir anlayış kazanmaları*" gerektiği ifade edilmektedir.¹⁰ Aynı zamanda "*demokratik bir toplumda ortak sorumluluk*" alma düşüncesi dersin etik amacıyla birlikte düşünüldüğünde, öğrencilerin demokrasi içerisinde ortak sorumluluk almasının hedeflendiği görülmektedir. Ortak sorumluluk aynı zamanda diğer insanları da kapsamaktadır. Böylece demokratik bir tutumla farklı

⁴ Henrik Reintoft Christensen vd., *Religion I Det Offentlige Rum Et Dansk Perspektiv* (Aarhus Universitetsforlag, 2019), 135.

⁵ Korsgaard, Ove vd., *Medborgerskab*, 244.

⁶ Korsgaard, Ove vd., *Medborgerskab*, 276.

⁷ Buchardt, Mette, *Religionsdidaktik* (København: Gyldendal Uddannelse., 2006), 74.

⁸ Jellesen, Marlene Printz "Sporets Didaktik: Kristendom Som Historie Og Kulturarv I Religionsundervisningen", *Prismet* 71/4 (2020), 406.

⁹ Buchardt, Mette, *Religionsdidaktik -2006*, 40.

¹⁰ Børne- og Undervisningsministeriet, Bekendtgørelse af lov om folkeskolen (Folkeskoleloven), LBK nr 1396 af 05/10/2022 (05 Ekim 2022), §1.

kültürlerin eşit bir şekilde konuşulması ve farklılıklar konusunda düşünceler geliştirilmesi amaçlanmaktadır.¹¹

Güncel ilköğretim yasasına göre, velilerinin istemeleri halinde öğrenci din dersi eğitiminden muaf olabilmektedir. Çocuğunu din dersinden muaf tutmak isteyen veli bunu ders yılı başında okul müdürüyle yapacağı bir toplantıda bildirmek zorundadır. Okul müdürleri de verilmekte olan Hristiyanlık Bilgisi dersinin içeriğinin Hristiyanlığı empoze eden bir ders olmadığı sadece bilgi verme niteliği taşıdığını, öğrencinin bu derse katılmadığı takdirde alternatif başka bir ders verilmeyeceği konusunda velileri bilgilendirmek zorundadırlar.¹²

Din Dersinin Amacı

Din dersini yasal amacına geçmeden önce ilk olarak ilköğretim yasasında okulun genel amacının ilk maddesine bakılması gerekmektedir. Yasada; *“ilköğretim, velilerle işbirliği içinde öğrencilere aşağıdaki bilgi ve beceriler kazandırmalıdır: onlarda (çocuklarda) daha fazlasını öğrenme isteği uyandırır, Danimarka kültürü ve tarihini tanımalarını, onlara diğer ülkeler ve kültürlerini anlamalarını sağlar, insanın doğa ile etkileşimini anlamalarına katkıda bulunur ve bireysel olarak öğrencinin çok yönlü gelişimini destekler,”*¹³ ifadeleriyle okulun amacı belirlenmiştir.

İlköğretimin amacını belirleyen cümlelerde, bütün derslerin dikkate alınması gereken üç unsur üzerinde durulmaktadır. Bunlardan birincisi öğrencilere beceriler kazandırılması, ikincisi verilen eğitimle öğrencilere yeni bir form kazandırılması ve son olarak onların çok yönlü kişisel gelişiminin sağlanmasıdır. Öğretim esnasında bu üç öğenin hangisine daha fazla yer verilmesi gerektiğini belirlemek çok zordur, ancak bunun değerlendirmesini yapıp uygulamaya koymak dersin öğretmenine kalmaktadır. Bu amaç din dersine uyarlandığında, öğrencinin kendi yaşamış olduğu hayatı en iyi şekilde anlaması için onun çok yönlü gelişiminin desteklenmesinin yanında demokratik bir eğitim almasının da amaçlandığı söylenebilir.¹⁴

Günümüz Danimarka ilköğretim okullarındaki din eğitiminde dersin önceliğinin, Hristiyanlık dininin öğretiminin olduğu görülmektedir.¹⁵ Bu öncelik dayanağını ilköğretim yasasından almaktadır. Yasa, Hristiyanlık Bilgisi (Kristendomsundervisning) dersinin ana amacını şu şekilde ifade etmektedir: *“Hristiyanlık bilgisi dersinin ana bilgi verme merkezi, Danimarka Halk Kilisesi'nin Evangelik-Lutheryan Hristiyanlık anlayışdır. İleriki sınıflarda ise, yabancı dinleri ve hayata dair diğer görüşleri de içermelidir.”*¹⁶ Yasada dersin merkezini Evangelist -Lutheryan Hristiyanlık olarak belirlendikten sonra ileriki

¹¹ Buchardt, Mette, *Religionsdidaktik. Traditioner Og Tilgange* (København: Hans Reitzels Forlag, 2016), 45.

¹² Børne- og Undervisningsministeriet, Folkeskoleloven. §6.

¹³ Børne- og Undervisningsministeriet, Folkeskoleloven. §1.

¹⁴ Sørensen' Stig F., *Fagdidaktik I Religion* (Frederiksberg C.: Frydenlund, 2019), 127.

¹⁵ Christensen vd., *Religion*, 136.

¹⁶ Børne- og Undervisningsministeriet, Folkeskoleloven. § 6

sınıflarda (özellikle 8 ve 9. sınıflarda) dersin diğer dinleri ve hayat görüşlerini de içermesi gerektiği ifadesine yer verilmektedir.

Din eğitimin amacını aynı zamanda ilköğretim yasasının amaç metninde dile getirilen “eşitlik” kelimesi, “kişisel sorumluluk alarak eyleme geçmek” kavramlarıyla birlikte değerlendirildiğinde, buradaki eylemin “insana ve doğaya karşı” olması gerektiği şeklinde sonlandığı görülmektedir.¹⁷ Burada kişisel sorumluluğun, insanların kendinden farklı olan diğer insanlara karşı sorumlu davranması gereken bir durum olduğu ifade edilmektedir. İnsanoğlunun yaşam alanı, her bireyin kendi başına bırakıldığı ve davranabildiği bir sahne değil, bilakis birlikte var olmayı ve paylaşmayı gerektiren bir yaşam sahnesidir. Dolayısıyla öğrencinin sadece kendisine karşı değil, hem cinsi olan diğer insanlara karşı sorumlu davranmayı öğrenmesi amaçlanmaktadır.¹⁸ Böylece yasal çerçevenin dinler arası ve kültürlerarası empati ve hoşgörü kültürünü geliştirmeyi hedef edindiği söylenebilir.

Bu yasanın yanında din dersinin güncel içeriğini kapsamlı bir şekilde belirleyen 2019 yılında yayınlanan Ortak Hedefler ders kitapçığına bakıldığında, ders için dört ana bilgi ve beceri alanı belirlenmiştir. Bu beceri alanları, “Yaşam felsefesi ve etik”, “İncil kıssaları”, “Hristiyanlık” (Hristiyanlığın tarihsel ve çağdaş bağlamda çeşitli ifadeleri) ve “Hristiyan olmayan dinler ve yaşam şekilleri”¹⁹ olarak ifade edilmiştir. Ana beceri alanı olan ve din dersinin önemli bir parçası olan “Yaşam felsefesi ve etik”in içeriği Hristiyanlık ve İncil kıssalarıyla ilişkilendirilerek bütün sınıf düzeylerinde işlenmektedir, çünkü Hristiyanlık hayatta bir yaklaşım alanı olarak değerlendirilir. Fakat “Hristiyan olmayan dinler ve yaşam şekilleri”nin buna karşılık gelecek bir içerik alanına sahip olmadığı düşünülmektedir.²⁰ Aynı zamanda dersin amaçları arasında, dinin, kültürü taşıyıcı bir unsur olarak rolünü sürdürmesi gerektiği vurgusu da yapılmaktadır. Hristiyanlık dışındaki dinler ve yaşam görüşleri, kültürel çeşitlilik ve uzlaşmadan söz edilebilen alandır. Böylece öğrencilerin derste diğer yaşam biçimleri ve tutumlarına karşı hoşgörülü olmaları, bu yönde bir anlayış kazanmaları amaçlanmaktadır.

Din dersinin amacını belirleyen yönetmelikte, “Ayrıca ileriki sınıflardaki öğrencilerin diğer dinler ve hayat görüşleri hakkında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir.”²¹ diyerek Hristiyan olmayan dinlerden bahsedilmekte ve böylece diğer kültürlere yer verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Burada vurgulanan diğer dinler ve hayat görüşleri, Evangelist-Lutheryan Hristiyanlığının dışındaki Hristiyanlığın diğer mezhepleriyle birlikte bütün büyük dünya dinleri ve diğer yaşam felsefelerini kapsamaktadır. Din dersinin içerik alanına diğer dinler ve yaşam görüşlerinin girmesiyle birlikte, Danimarkalı din tarihçileri, dersin bir taraftan geleneği aktaran bir kültür olması, diğer taraftan objektif, eleştirel ve çoğulcu bir ders niteliğinde olmasını tartışmaya başlamışlardır. Bu

¹⁷ Børne- og Undervisningsministeriet, Folkeskoleloven, §1.

¹⁸ Buchardt, Mette, *Religionsdidaktik - 2016*, 41.

¹⁹ “Faghæfte - Fælles Mål, læseplan og vejledning | emu danmarks læringsportal” (Erişim 28 Şubat 2023), 28.

²⁰ Buchardt, Mette, *Religionsdidaktik -2006*, 244.

²¹ “Faghæfte 2019”, 7.

tartışma modern toplumdaki değerler konusundaki farklı bakış açıları arasında var olan mücadeleyi gündeme getirmektedir. Bu konudaki asıl sorun çoğulculuk değerinin mi yoksa paylaşılan ortak değerlerin mi²² daha önemli olduğu meselesidir.

Bu tartışmalar doğrultusunda 2000'li yılların başında Kopenhagın şehrinin Valby bölgesindeki Aalholm okulunun Hristiyanlık Bilgisi Dersi'nin müfredatında, dinler niteliksel olarak eşitlenmeye ve derse de çok kültürlü bir yapı kazandırmayı amaçlayan bir pilot proje çalışması yapıldı. Bu proje okulunun bulunduğu bölge hem kültürel hem de sosyal açıdan büyük bir çeşitliliği temsil etmekte idi. Bu bölgenin seçilmesinin nedeni ise, son yıllarda özellikle "Hristiyanlık Bilgisi" dersinden muaf tutulmak isteyen öğrenci sayısının artmaya başlaması ve okulun bulunduğu bölgenin kültürel ve dini çeşitliliği temsil ediyor olmasıydı. Projede bu çeşitliğin din dersinin içeriğine yansıtılması hedeflenmekteydi.²³ Bu amaçla toplumdaki kültürel çoğulculuktan hareket edilerek, bu alanda öğretim yöntemleri geliştirmek ve bu öğretim yöntemini din öğretiminin geliştirilmesinde kullanmak için bir çalışma grubu oluşturuldu.²⁴

Projede toplumun farklı kesimlerinden eğitim uzmanları çalışma yapmaktaydı. Buna rağmen projeye eğitimciler tarafından birçok eleştiri ve itiraz yöneltilmişti. İtirazların başında ise çoğunluğun dini olan Hristiyanlığa yeteri kadar yer verilmediği ve ders planında, dersin tarihsel- dini ilhamının arzu edilen oranda olmadığı sorunu yer almaktaydı. Dinin tarafsız bir bilim haline getirilmesiyle hem dindar Müslümanlar hem de Hristiyanlar bunun bir din parodisi olduğunu düşünmekteydiler. Aynı zamanda böylesi bir yapılandırmada dersin içeriğindeki yaşam ve ruh ihmal edilmiş olacaktı. Dolayısıyla projenin Hristiyanlık Bilgisi dersinin resmi hedefini içermediği, aynı zamanda "yaşamı ve ruhu" olmadığı düşünülmekteydi.²⁵

Bu projeye katılan eğitimciler tarafından gündeme getirilen diğer bir konu da dersin adının "din" olması isteğiydi. Tartışmalar sonunda böyle bir adlandırmanın, ancak ulusal kültür miras sonucu olabileceği vurgusu yapılmaktaydı. Hristiyanlık Bilgisi dersindeki Hristiyanlık, her şeyden önce Danimarkalılar ile Danimarkalı olmayan Hristiyanlık arasındaki sınırları çizmeye yardım eden kültürel mirasın önemli bir parçası konumundadır. Buradaki kültürün, belirlenmiş milli bir kültür olduğu vurgulanmaktadır. Bu kültürün ulusal çerçevesinin olduğu ve "Danimarka kültürü" şeklinde formüle edildiği görülmektedir. Bu durum, Hristiyanlığın din dersinin içinde sıradan konu başlıklarından biri olmadığı bizzat kendisinin içerik olduğudur. Yani Evangelist-Lutheryan Hristiyanlık anlayışına diğer mezhepler ve dinlere göre niceliksel olarak daha çok öncelik ve ağırlık verilmesi gerektiği düşüncesinin bir sonucuydu. Derste Hristiyanlığın, Danimarka Evangelist-Lutheryan Hristiyanlık anlayışı olduğu ve Danimarkalı olma kimliğini ifade ettiği vurgulanmaktadır. Böylece Danimarka okullarındaki Hristiyanlık Bilgisi dersindeki Hristiyanlık sadece bir din değil aynı zamanda Danimarka ulusunun kimliğinin

²² Buchardt, Mette, *Religionsdidaktik* - 2016, 42.

²³ Andersen, Peter B. vd., *Religion, Skole Og Kulturel Integration I Danmark Og Sverige* (København S.: Københavns Universitet, 2006), 263.

²⁴ Andersen, Peter B. vd., *Religion*, 265.

²⁵ Buchardt, Mette, *Religionsdidaktik* - 2016, 42.

sınırlarının çizilmesinde önemli bir anlamı içermektedir.²⁶ Bu tartışmalar ve projeye yönetilen çok sayıda eleştiri nedeniyle proje sonunda elde edilen verilerin uygulanmasından vazgeçilmiştir.

Kültür - Din İlişkisinde Din Dersinin Rolü

Tarihi süreci düşündüğümüz zaman Hristiyanlığın Danimarka tarihinde çok önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Yirminci yüzyıla gelindiği zaman özellikle Kuzey Avrupa toplumlarının sekülerleştiği kabul edilen bir fikirdir. Dini yaşantının giderek bireyin özel hayatının bir parçası olduğu ve ibadetlerin kilisede küçük gruplar halinde veya bireyin kendi evinde gerçekleştirilmesi gerektiği kabul edilmektedir. Bireyin dini hayatını kamusal alandan ve dünya işlerinden ayırmasının Evangelist-Lutheryan Hristiyanlığının bir erdemi olduğu düşünülmektedir.²⁷ Bu durum Hristiyanlığın liberal demokrat Batı toplumlarında nasıl algılandığı ve uygulandığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Özellikle 1970'li yılların sonuna doğru başlayan şüpheli yaklaşım, dini alanda yeniden uyanmalara neden olmuştur. Bu yaklaşımın başlamasına neden olan olayların başında, sanayileşmiş Batılı devletlere Müslüman nüfusa sahip ülkelere misafir işçi göçü hareketlerinin başlaması ve arkasından 1980'li yıllarda Ortadoğulu göçmenlerin yerleşmesi yer almaktadır.²⁸ Yaklaşık altı milyon²⁹ insanın yaşadığı ülkede nüfusun % 15,4'ünü ülkeye sonrada yerleşen göçmenler oluşturmaktadır.³⁰ Bunlar arasında Müslümanların sayısının ise 350 bin civarında olduğu düşünülmektedir. Sonradan ülkeye yerleşen insanlar, kendileriyle birlikte sahip oldukları yaşam şekillerini, kültürlerini ve dinlerini de Batıya taşımışlardır.³¹ Bu şekilde Danimarka toplumunun çok kültürlü bir yapıya evrilmesiyle birlikte, dini konularla ilgili birçok soru kamuoyunun gündemine gelmiştir. Danimarka medyasının gündeminden hiç düşmeyen konular arasında ibadet yerleri, dini kıyafetler ve yeme alışkanlıkları gibi başlıklar sık sık yer almaktaydı.³²

Günümüz Danimarka toplumu geçmişe göre çok farklı etnik kökene sahip kültürleri içerisinde barındırır hale gelmesiyle birlikte, toplumun doğal bir yansıması olan okullarda da aynı çeşitliliğin yansıdığı görülmektedir. Bu da sınıftaki öğrencilerin farklı kültür ve dinlerden geldikleri anlamına gelmektedir. Aynı sınıf ortamında çeşitli kültür ve dine sahip öğrenciler, birbirlerinin farklılığının farkında olduğunda, diğerinin yaşam tarzını merak edecektir. Sınıfta var olan çeşitliliğe karşı bir anlayış ve hoşgörü gösterildiği zaman her bir öğrenci kendi kültürel norm ve değerlerini çok rahatlıkla dile getirebilecektir. Bu yöntemle sınıftaki öğretimin, her bir öğrencinin kendi yaşamının ve deneyiminin bir parçası haline getirilmesiyle diğer öğrencilerin kültürü ve dini hakkında

²⁶ Buchardt, Mette, *Religionsdidaktik* - 2016, 62.

²⁷ Christensen vd., *Religion*, 142.

²⁸ Christensen vd., *Religion*, 9.

²⁹ Danmarks Statistik, "Befolkningstal" (Erişim 02 Şubat 2024).

³⁰ Danmarks Statistik, "Indvandrerne og efterkommere" (Erişim 02 Şubat 2024).

³¹ Bahçekapılı, Mehmet, "Batılı Ülkelerde Din Eğitiminin Kültürlerarası Barış ve Hoşgörüye Olan Katkısı Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 21 (2011), 132.

³² Christensen vd., *Religion*, 10.

bilgi sahibi olmaktadır. Böyle bir somut deneyimin din dersi öğretiminde kullanılmasıyla birlikte çok çeşitli konu alanları gündeme gelmekte, üzerinde çalışılıp düşünülecek bir ortam meydana gelmektedir. Bu da öğrencilerin kendilerini derse karşı daha yakın hissetmelerini ve ilgi duymalarını sağlayacaktır.³³

İlköğretimde verilmekte olan din dersinin ağırlığının Hristiyanlığın belirli bir düşüncesine, yani “Danimarka Halk Kilisesi'nin Evangelik-Lutheryan Hristiyanlık anlayışı”³⁴na dayanması, diğer din ve mezhepler karşısında Danimarka Halk Kilise'sinin düşüncesine tek taraflı olarak ağırlık verildiğini göstermektedir. Bu aynı zamanda Danimarka Halk Kilisesi'nin Evangelist-Lutheryan Hristiyanlığı Danimarka kültürünün ve ulusal kimliğinin şekillenmesinde ne kadar önemli olduğunu ortaya koyması bakımından son derece önemlidir. Din dersinde Hristiyanlığa diğer dinlere göre daha fazla ağırlık verilmesinin birçok tarihi ve kültürel nedeni vardır. Bunların başında Hristiyanlığın çeşitli versiyonlarının Danimarka dahil olmak üzere bütün Batı dünyası üzerinde belirleyici bir etkisinin bulunması yer almaktadır. Bu etkiyi edebiyat alanından başlamak üzere sanatın çok farklı biçimlerinde görmek mümkündür. Bu düşünceden hareketle din dersinin bir nevi kültür eğitimi ve öğretimi vermesi gerektiği ve böylece kültürün bir sonraki nesle aktarımı görevi görebileceği konusunu gündeme getirmektedir.³⁵

Eğitim sisteminin sekülerleşmesine rağmen Hristiyanlık toplumda, eğitim kurumlarında ve insanların günlük yaşamında örtülü bir şekilde kendisini göstermektedir. Danimarka'da, din ve kültür birbirinden net olarak ayırt edilmez, kişisel ve toplumsal düzeylerde bir araya getirilir, eğitim ve sanat gibi alanlarda yansımalarını görmek mümkündür.³⁶ Yani doğrudan Evangelist – Lutheryan Hristiyanlığı, Danimarka kültürüyle özdeşirilir. İslam ise azınlığın dini olması ve ülkeye sonradan gelmesi nedeniyle Danimarkalılara yabancı ve onlara ait olmayan bir kültür olarak algılanır ve değerlendirilir. Hristiyanlık kendi milletinin inancı olması nedeniyle, bireysel bir bağ kurabildikleri ve kurumsal olarak da kilisenin kendi kültürlerinin bir parçası olduğu düşünülmektedir. İslam ise başka toplumlarla özdeşirilen ve onlara ait kültürü ifade eden bir din olarak değerlendirilir. Hristiyanlık kültür açısından Danimarkalılar için kendilerini temsil etmesi dolayısıyla içsel, İslam ise diğerlerine ait olan dışsal bir dindir. Danimarka toplumu İslam kültürünü günlük yaşamlarında karşılaşmış oldukları, kutlamalar ve eğlenceyle ilişkilendirdiklerinden “gündelik kültür” olarak algılarken, Hristiyanlık kültürünü, sanat ve somut sembollerle ilişkilendirmektedirler. Böylece Danimarkalılar açısından Hristiyanlık kültürü hem onları birleştiren hem de diğerlerinden ayıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁷ Din dersinin ortak hedeflerinde İslam'a diğer dünya dinlerinden farklı olarak özel bir yer verilmemekte, diğer dinlerle birlikte zikredilmektedir. Danimarka Halk Kilisesi'nin resmi inancı olan Evangelist – Lutheryan

³³ Sørensen' Stig F., *Fagdidaktik*, 123.

³⁴ Børne- og Undervisningsministeriet, *Folkeskoleloven*. § 6

³⁵ Jellesen, “Sporets Didaktik”, 410.

³⁶ Korsgaard, Ove vd., *Medborgerskab*, 245.

³⁷ Buchardt, Mette, *Religionsdidaktik -2006*, 249.

Hristiyanlığı dışındaki mezhepler ve diğer dinler karşılaştırmalı bir şekilde ve fenomenolojik bir yaklaşımla ele alınarak değerlendirilmektedir.³⁸

Danimarka okullarındaki farklı inançlara sahip öğrencilerin çoğunluğunu Müslüman öğrenciler oluşturmaktadır. Sınıf ortamında farklılıklar konusunda kritize edilen konuların çoğunluğu İslam ile ilgilidir. Bu nedenle İslam'ın Danimarka okullarındaki din dersinde nasıl bir değerlendirmeye tutulduğu önemli hale gelmektedir. Okullarda verilmekte olan din eğitiminde, İslam'ın öğretimiyle ilgili olarak yaygın kullanılan materyaller çoğunlukla önyargıları içermektedir. Bunlardan en önemlisi ve başta geleni Martin Luther'in eserleri oluşturmaktadır. Luther İslam'ı hoşgörüsüz ve militarist din olarak tanımlamakta ve bunu destekleyen birçok görüşü vaazlarında ve eserlerinde dile getirmektedir. İslam konusunda, eserleri bulunan bir diğer isim Filistin kökenli Danimarkalı siyasetçi Naser Khader'dir. Khader'in İslam hakkında yazmış olduğu eserlerde kullanmış olduğu dil ve üslubun Luther'in kullanmış olduğu yaklaşımla paralellik arz ettiği görülmektedir.³⁹

Farklı Kültürlere Yaklaşım

Kültürlerin buluşması uzun zamandır gündemde olan bir konu olmasına rağmen Danimarka toplumu açısından yeni bir süreçtir. Bu aynı zamanda din dersinin işlenmiş olduğu sınıf içinde geçerli bir durumdur. Öğrenciyi merkezine alan din öğretimi, onların kendi deneyimlerine, hayatı anlamalarına ve yorumlamalarına katkıda bulunmalıdır. Böylece daha önce öğrenilmiş algılar ve karşıt tutumlar nedeniyle etnik merkezli bir bakış açısı kazanılmayacak ve kültürlerarası iletişim imkânı ortaya çıkacaktır.⁴⁰ Yani din dersi, öğrencilerin dünyaya kendi bakış açılarının dışında farklı bir bakışla bakabilmelerine ve karşıdakiyle iletişim kurabilmelerine, karşıdakini anlamalarına ve ufuklarını genişleterek yeni değer ve tutum algıları oluşturmalarına katkı sağlamalıdır.

Bugün artık çok farklı bir dünyada yaşadığımızın farkında olarak, kültürlerarası iletişim, din dersinin en önemli konu başlıklarından biri olmalı ve buna ilköğretimin ilk sınıfından son sınıfına kadar yer verilmelidir. Çünkü kültürlerarası öğretim esnasında verilecek olan akademik bilgilerle kültürlerarası sorunların tartışılmasına, farklı bakış açılarının değerlendirilmesine vesile olunmaktadır. Böylece öğrencilerin diğer kültürler hakkında kazanmış olduğu bilgi ve içgörü, kendi yaşam algılarını, tutumlarını ve eylemlerini, nelerin belirlemiş olduğu üzerine düşünme fırsatı verir. Bununla birlikte kendisinden farklı yaşam tarzına sahip insanları tanımaya ve saygı duymasına katkıda bulunur.⁴¹

Dini farklılıkların çoğulcu bir yaklaşımla aynı sınıf ortamında verilmesiyle farklı değerlere sahip gruplar arasında bir kültürel çatışmanın ortaya çıkma ihtimalini önlemek istenmektedir. Bu nedenden dolayı kültürlerarası öğretimin içeriğinin, sunulan dinlerin kendi anlayışlarından daha çok, farklı kültürlerin birbirleriyle iş birliği içinde olarak nasıl

³⁸ "Faghæfte 2019", 57.

³⁹ Buchardt, Mette, *Religionsdidaktik -2006*, 246.

⁴⁰ Sørensen' Stig F., *Fagdidaktik*, 132.

⁴¹ Sørensen' Stig F., *Fagdidaktik*, 133.

zenginleştirebileceği üzerine kurulması gerektiği düşünülmektedir. Kültürlerarası din eğitiminde sağlanacak olan sağlıklı bilgi akışı ve iletişim, doğması muhtemel çatışma ve sürtüşmelerin önüne geçecektir. Buradan hareketle kültürlerarası din eğitim ve öğretimi, kültürler arasında var olan farklılıklar konusunda büyük bir anlayış yaratarak, olası milliyetçi sorun ve çatışmalardan uzaklaşmakta, daha geniş planda ise kültürleri etkileyerek hoşgörü ve barış ortamına katkı sağlamaktadır. Öğretimin içeriği, dinlerin sahip olduğu biçimsel ve teolojik özelliklerinden daha çok dinlerin kültürler üzerindeki etkilerine yönelik olursa kültürlerarası iletişime büyük katkılar sağlayacaktır.⁴² Bu tür bir yaklaşım özellikle Robert Jakson'ın "yorumlayıcı yaklaşım" olarak adlandırmış olduğu modelle aynı amacı paylaşmaktadır. Çünkü bu model, öğrencinin ilk olarak kendi kimliğini ve kültürünü dikkate almasını, daha sonra ise karşı tarafı dinledikten sonra tekrar kendi kültür ve değerlerini yorumlamasını talep etmektedir. Bu tür öğretim çalışmalarının en önemli hedeflerinden birisi toplumu oluşturan farklı unsurlar arasındaki tolerans kültürünü geliştirmektir.⁴³

Danimarka İlköğretim Okullarında Farklılıklara Karşı Tutumlar

Toplumdaki farklılıkların bulunduğu kurum olan okullar, kültürlerarası iletişimin geliştirilip başarıya ulaştırılmasında da önemli görevler ifa etmektedir. Okulun farklılıklara karşı benimsemiş olduğu yaklaşım kültürler arası iletişimin şekillenmesini sağlamaktadır. Danimarka ilköğretim okullarının amacı, öğrencilere sadece akademik alanda eğitim ve öğretim vermek değil, aynı zamanda onları toplumsal hayata hazırlamaktır.⁴⁴ Bu bakış açısından bakıldığında okulda din eğitimi konusunda önemli olanın öğrencilerin birbirlerinin dini hakkında bilgi sahibi olması olduğu söylenebilir. Öğrencilerin birbirinin dinini eleştiri konusu yapmaları olumsuz karşılanmakla birlikte, kültürel farklılık konusunda aralarında var olan düşünce farklılıklarını değerlendirmelerinin kültürlerarası iletişim konusunda doğru fikir geliştirmelerine katkıda bulunduğu düşünülmektedir.⁴⁵

Danimarka ilköğretim okul müdürleri üzerinde yapılan bir araştırmada, müdürlerin öğrencilerin inanmış oldukları dine karşı yargılayıcı bir eleştiri yapılmasını reddettikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte aynı araştırmada gerek öğrencilerin gerekse öğretmenlerin sahip oldukları dindarlıklarını okula taşımamaları gerektiği ve okulun da kişilerin dindarlıklarına müdahale edilmemesini önemsendiği görülmektedir. Okulun din konusundaki tarafsızlığını koruması konusunda herkesin titizlik göstermesi ve aynı zamanda herkesin buna uygun davranması gerektiği vurgulanmaktadır. Yani okul müdürleri, okulun bütün dinlere, aynı yakınlıkta, eşit muamele ve tarafsız bir şekilde yaklaşım sergilenmesi gerektiği konusunda hemfikirdirler. Okul aynı zamanda dinlerin birbirleriyle yarıştırmadığı bir kurumdur. Okul kurumsal olarak bu konudaki tarafsızlığını koruyarak, farklı kültürdeki tüm öğrenci ve ebeveynlere eşit davranmalı, her

⁴² Sørensen' Stig F., *Fagdidaktik*, 135.

⁴³ Mustafa Köylü, "Batı Ülkelerinde Din Eğitimi: Genel Bir Bakış", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/4 (01 Ekim 2017), 242.

⁴⁴ Børne- og Undervisningsministeriet, *Folkeskoleloven*.

⁴⁵ Sørensen' Stig F., *Fagdidaktik*, 133.

türlü bireysel farklılığı dikkate almalıdır.⁴⁶ Okul dini etkinlikleri, toplumun faydasına olan ve herkesin katılabileceği ya da katılması gereken bir kültürel etkinlik olarak değerlendirmekte ve bazı durumlarda da uygulayabilmektedir. Diğer yandan okul, herhangi bir dini kendisine misyon edinerek öğrencileri etkilemeye çalışmamakta ve diğer dinlere karşı da değerlendirici bir yaklaşım sergilememektedir. Okul, dini, birey için gerek kültür gerekse gelenek bakımından anlamlı olduğunu kabul etmesi bakımından dikkate almaktadır. Ancak kişinin kendi dindarlığını okulda başkalarına yaymaya çalışmaması ve bireyin mensubu olduğu dinin misyonerliğinin yapılmaması önemli bir kuraldır.⁴⁷

Danimarka devlet okullarında azınlıkların dini uygulamalarına yer verilmez fakat her bir okul azınlık sayısını göz önünde bulundurarak öğrencilerin dini hassasiyetlerini dikkate alır. Örneğin okulun düzenlemiş olduğu bir etkinlikte yemek servis edilecekse Müslüman öğrencilere domuz eti içermeyen alternatif yiyecekler ikram edilir. Aynı şekilde Müslüman öğrenciler başörtüsü konusunda okullarda herhangi bir engel ile karşılaşmazlar.⁴⁸ Müslüman öğrencilerin çok sayıda olduğu okullar, dini bayramları dikkate alır ve o gün tatil yapmak isteyen öğrencilere bu konuda kolaylık gösterilir. İlköğretimdeki Müslüman öğrencilerin en sık karşılaşmış oldukları sorunların başında, beden eğitimi ve yüzme derslerinden sonra duş alma ve giyinme durumları gelmektedir. Beden eğitimi dersinden sonra Müslüman öğrenciler, özel duş kabini olmaması nedeniyle duş almak istememektedirler. Özellikle kız çocuklarının yüzme dersine katılmak istememeleri sorun olarak değerlendirilmektedir. Okullardan bazıları bu türden sorunlara kendileri çözüm üretme yoluna giderek, Müslüman öğrencilerin rahat duş almaları için duş perdesi takma yöntemine gitmişlerdir. Bazı okullar ise veli ve öğrencilere, dinleri ne olursa olsun bütün çocukların aynı kurala uymaları gerektiği bilgisini vermektedir. Farklı uygulamaların çocuklar arasında ayırımı belirginleştiğini düşünenler de bulunmaktadır. Danimarka kanunlarına göre, bireyin özel bilgisi olarak düşünüldüğünden insanların mensubu olduğu din, kayıt altına alınmamaktadır.⁴⁹

Danimarka din eğitim modeli çok kültürlü olmasa da ırkçılığa karşı hoşgörüyü teşvik eden dini fenomenolojik yaklaşımdan esinlenmektedir. Dini fenomenolojik yaklaşım, dinlerin ritüelleri, mitleri gibi pratiklerine ve kültürel nitelikteki fenomenlerine dayanması nedeniyle, dinler arasında ortaklıklar ve özdeş değerler bulmaktan daha çok ailevi benzerlikler bulmayı hedefler. Danimarkalı din eğitimcileri bu yaklaşımın dinleri karşılaştırma yoluyla farklılıkları ayırt etmeyi ve görmeyi öğretmesine rağmen, bu tür bir din eğitiminin sorumsuz bir çoğulculuğa yol açtığı eleştirisini yöneltmektedirler. Bu yaklaşımın bütün dinleri temelde eşit derecede geçerli saymasının, dinler konusunda umursamazlığa yol açtığı düşünülmektedir. Fenomenolojik yaklaşımda büyük dünya dinlerinin öğretiminde sabit olarak belirlenmiş dini boyutlar üzerinden öğretilmesi ve

⁴⁶ Christensen vd., *Religion*, 143-145.

⁴⁷ Christensen vd., *Religion*, 146.

⁴⁸ Christensen vd., *Religion*, 138.

⁴⁹ Camilla ve Nortvig Sløk Anne-Mette, *Kristendomskundskab, livsoplysning og medborgerskab* (Frederiksberg C.: Samfundslitteratur, 2010), 147.

dinin kültürel bir olgu olarak görülmesi doğru bulunmamaktadır. Dinin daha kapsamlı kültürel ve sosyal bağlamlara gömülü bir olgu olarak incelenmesi konusunda bir engel oluşturduğu üzerinde durulmaktadır.⁵⁰

Sonuç

Danimarka eğitim tarihinin tarihsel süreci içerisinde ilköğretim, dini bir kurum olarak başlamasına rağmen zamanla topluma bilgi veren seküler bir kuruma dönüşmüştür. Günümüz Danimarka ilköğretim kurumlarındaki din eğitimi müfredatında, Hıristiyanlık dışındaki dinlere de yer verilmekte fakat öncelikle öğrencilere benimsetme amacı güdülmeksizin Evangelist-Lutheryan Hıristiyanlık öğretilmektedir. Öğrencilerin din dersinden muaf olma hakları vardır. Farklı inanç sahiplerinin dini ihtiyaçları dikkate alınmakta, fakat dini yaşantıları kendilerine bırakılmaktadır. Dinin özel yaşamın bir parçası olması gerektiği Danimarka halkının çoğunluğu tarafından benimsenen bir düşüncedir. Dinin yaşatılmak istenen boyutu, kültür, gelenek ve bireyin kimliği açısından bir anlam ifade etmesidir. Eğitim sistemi içerisinde dini başkasına empoze/vaaz etme veya dinin misyonerliğini yapmak tartışmasız olarak reddedilir ve hoşgörüsüzlük olarak değerlendirilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Danimarka eğitim sistemindeki din eğitimi modeli farklı kültürler için örnek bir model olarak düşünülebilir.

Özellikle 1970'lı yıllarda Müslüman nüfusa sahip ülkelerden işgücü göçünün başlamasıyla birlikte, Danimarka halkı, homojen yapısını kaybederek çokkültürlü bir toplum haline gelmiştir. Toplumsal yapıda yaşanan bu değişime paralel olarak, Danimarka eğitim sisteminin; farklı kültürel geçmişe sahip öğrencilere karşı sergilemiş olduğu yaklaşım, insan hakları ve hoşgörü kültürü açısından önemli hale gelmiştir. Danimarka'nın din eğitimi modelinin şekillenmesinde ulusal alandaki ve Avrupa'daki din eğitimi yaklaşımlarının etkili olduğu görülmektedir. Özellikle ileriki sınıfların din eğitimine Hıristiyanlığın dışındaki diğer dinlerin ve yaşam görüşlerinin dahil edilmesiyle birlikte, öğrencilerin büyük dünya dinlerinin özelliklerini, farklılıklarını ve benzerliklerini değerlendirip anlamaları sağlanmıştır.

Danimarka okullarında din dersinin "kültürü" taşıyan bir unsur olduğu ve taşımaya da devam etmesi gerektiği fikri kabul edilmektedir. Hıristiyanlığın yeteri kadar eleştirilebileceğine fakat toplumu bir arada tutma görevi görmesi nedeniyle buna zarar verilmemesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Derste, din olan Hıristiyanlık arka planda tutulup, kültür olarak değerlendirilen Hıristiyanlık öne çıkarılmaktadır. Kültür olarak Hıristiyanlığın bir dizi gelenekten gelen öz olduğu değerlendirilmektedir. Bu geleneğin özünde ise ulusun kendisinin ve "Batı medeniyeti" olduğu düşüncesi bulunmaktadır. Hıristiyanlığın Danimarka ulusunun kimliğini tanımlamada önemli bir unsur olarak görülmesi nedeniyle, Hıristiyanlık ikinci derecede yer alan bir ders konusu olarak değil bizzat ana unsuru olarak değerlendirilir. Kısaca tarihi arka planını düşündüğümüzde, Hıristiyanlığın ve kültürünün Danimarka toplumunun kimliğinin oluşmasında önemli olduğu görülmektedir.

⁵⁰ Andersen, Peter B. vd., *Religion*, 273.

Danimarka’da İslam ikinci büyük din konumundadır. Dolayısıyla Müslüman çocukların eğitimde karşılaşmış oldukları sorunlar gündem konusu olmaktadır. Bazı okul yöneticileri karşılaşılan sorunları tolere ederek çözüm üretme yolunu denerken bazıları görmezden gelmektedir. Günümüz modern toplumlarında farklı dinlere mensup çocukların kültürel farklılıklarını dikkate almak, insan hakları ve demokratik değerler çerçevesinde çoğulcu din eğitimi vermek zorunluk arz etmektedir. Danimarka ilköğretim okullarındaki Hristiyanlık Bilgisi dersinin farklı kültürler hakkında bilgi vermesi ortak okul projesi çerçevesinde pozitif bir adımdır. Bununla birlikte çoğunluğun dini olan Evangelist-Lutheryan Hristiyanlık anlayışına ağırlık verilirken, ikinci büyük din olan İslam tek taraflı sert eleştirilere maruz bırakılmaktadır. Söz konusu İslam olunca, demokratik toplumun değerleri olan çeşitliliğin korunması, farklılıklara eşit muamele ve hakkaniyet içinde değerlendirilmesi gerekliliği ilkesinin, göz ardı edildiği düşünülmektedir. Demokrasinin bir gereği olarak dinler arasında çoğulcu bir yaklaşım sergilenmesi gerekmektedir. Fakat bu konuda da istenilen başarının sağlanamadığı söylenebilir.

Aynı sınıf ortamında çocukların birbirlerinin kültürleri ve dinleri hakkındaki önyargılarından uzaklaşmaları, sağlıklı bir iletişim ilişkisi ve dayanışma içinde olmaları, geleceğin barış ve hoşgörü toplumunun inşasında faydalı olacaktır. Artık farklı dinlerin, kültürlerin ve yaşam tarzlarının bir arada bulunduğu toplumlarda bir arada yaşanılmaktadır. Eğitim yoluyla kültürel çeşitliliğin korunması, bunun bir zenginlik olarak görülerek tolerans ve hoşgörü kültürünün geliştirilmesi günümüz toplumlarının bir arada yaşaması açısından önem arz etmektedir. Bu bakış açısından hareketle günümüzde çok kültürlü bir yapıya sahip olan Danimarka okullarındaki din eğitiminde farklılıklara daha fazla yer verilmesi ve ön yargı oluşturulmaması durumunda toplumun geleceği açısından daha verimli sonuçlar alınacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Andersen, Peter B. vd. *Religion, Skole Og Kulturel Integration I Danmark Og Sverige*. København S.: Københavns Universitet, 2006.
- Bahçekapılı, Mehmet. “Batılı Ülkelerde Din Eğitiminin Kültürlerarası Barış Ve Hoşgörüye Olan Katkısı Üzerine Bazı Degerlendirmeler”. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 21 (2011), 129-152.
- Børne- og Undervisningsministeriet. Folkeskoleloven, Bekendtgørelse af lov om folkeskolen. LBK nr 1396 af 05/10/2022 (05 Ekim 2022). Erişim 11 Şubat 2023. <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2022/1396>
- Buchardt, Mette. *Religionsdidaktik*. København: Gyldendal Uddannelse., 2006.
- Buchardt, Mette. *Religionsdidaktik. Traditioner Og Tilgange*. København: Hans Reitzels Forlag., 2016.
- Christensen, Henrik Reintoft vd. *Religion I Det Offentlige Rum Et Dansk Perspektiv*. Aarhus Universitetsforlag, 2019.
- Danmarks Statistik. “Befolkningstal”. Erişim 02 Şubat 2024. <https://www.dst.dk/da/Statistik/emner/borgere/befolkning/befolkningstal>

- Danmarks Statistik. "Indvandrere og efterkommere". Erişim 02 Şubat 2024. <https://www.dst.dk/da/Statistik/emner/borgere/befolkning/indvandrere-og-efterkommere>
- Jellesen, Marlene Printz. "Sporets Didaktik: Kristendom Som Historie Og Kulturarv i Religionsundervisningen". *Prismet* 71/4 (2020), 407-420.
- Korsgaard, Ove vd. *Medborgerskab - Et Nyt Dannelsesideal?* Frederiksberg: Religionspædagogisk Forlag, 2007.
- Köylü, Mustafa. "Batı Ülkelerinde Din Eğitimi: Genel Bir Bakış". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/4 (01 Ekim 2017), 223-245.
- Sløk, Camilla ve Nortvig, Anne-Mette. *Kristendomskundskab, livsoplysning og medborgerskab*. Frederiksberg C.: Samfundslitteratur, 2010.
- Sørensen' Stig F. *Fagdidaktik I Religion*. Frederiksberg C.: Frydenlund, 1., 2019.
- "Faghæfte - Fælles Mål, læseplan og vejledning | emu danmarks læringsportal". Erişim 28 Şubat 2023. <https://emu.dk/grundskole/kristendomskundskab/faghaefte-faelles-maal-laeseplan-og-vejledning>

Dünden Bugüne Kırgızistan'da Din Algısı

Beyza DEMİR¹

Öz

Bu makale, SSCB ideolojisi ve bağımsızlık sürecinde yaşanan olgular doğrultusunda Kırgızistan'da oluşan din algısı üzerine yapılmış empirik bir araştırmadır. "Sovyet dönemi dini hayat nasıldı" ve "bağımsızlık sonrası dini hayat nasıl?" soruları üzerine kurgulanmıştır. Bu doğrultuda Sovyetlerin dini algılamada nasıl izler bıraktığını ve bağımsızlık döneminde yaşanan dini durumun ve anlayışın betimlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma, nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik yaklaşıma göre tasarlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılarak, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmış Sovyetler ve bağımsızlık dönemini ve sadece bağımsızlık dönemini yaşamış bireylerden 11 katılımcı seçilerek mülakatlar kaydedilmiştir. Elde edilen nitel veriler sonucunda kodlama yapılarak araştırmanın temaları belirlenmiştir. Araştırmanın sonunda Sovyetlerin yıllar boyu sürdürmeye çalıştığı dinsizlik propagandasında başarısız olduğu, Sovyet dönemini yaşamış bireylerin özde inanma duygularının yok olmadığı bununla birlikte bağımsızlık dönemi bireylerinde bir takım farklı dini algılayışların çıktığı, Sovyet dönemi bireyleri ve bağımsızlık dönemi bireylerinin eleştirel olduğu hususlara ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Din Sosyolojisi, Kırgızistan, SSCB Dönemi, Bağımsızlık Dönemi, Din Algısı, Dini Anlayış

Perception of Religion in Kyrgyzstan From Past to Today

Abstract

This article is an empirical research on the perception of religion in Kyrgyzstan in line with the USSR ideology and the events experienced during the independence process. "How was religious life during the Soviet period" and "What is religious life like after independence?" It is based on questions. In this regard, it is aimed to describe how the Soviets left their mark on religious perception and the religious situation and understanding experienced during the independence period. The research was designed according to the phenomenological approach, one of the qualitative research designs. Using the semi-structured interview technique, purposeful sampling method was used, 11 participants were selected from individuals who lived through the Soviet and independence period and only the independence period, and the interviews were recorded. As a result of the qualitative data obtained, the themes of the research were determined by coding. At the end of the research, it was concluded that the Soviets failed in their propaganda of atheism, which they tried to maintain for years, that the core belief feelings of the individuals who lived through the Soviet period did not disappear, however, some different religious perceptions emerged in the individuals of the independence period, and that the individuals of the Soviet period and the individuals of the independence period were critical.

Key words: Sociology of Religion, Kyrgyzstan, USSR Period, Independence Period, Perception of Religion, Religious Understanding

¹ Beyza DEMİR - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, byzdemir53@gmail.com, ORCID: 0009-0004-6814-6820

Giriş

Dünya tarihi birden fazla ideoloji ve türlü yaşam şekillerine şahitlik ederken birçok toplumun kaderi ise güçlü olan otoriteler tarafından belirlenmiştir ve hâlâ belirlenmektedir. Tarihsel süreç içinde birey ve toplumların manevi bir değer olarak korudukları ve yaşam kurallarını oluşturan “din” ise, bu güçlü otoriteden en çok etkilenen unsurlardan biri olmuştur. Hükümetlerin politikaları ve propagandalarına konu edilmiş din, toplumun dini gelişimi ve düşünce yapısını etkilerken aynı zamanda gelecekte oluşabilecek olgu ve algılarını da etkilemesi beklenmektedir. Bu bağlamda yakın tarihe kadar dinin hükümet tarafından kontrol edildiği, uzun yıllar sonra bu kontrolden çıkabilmiş ve din konusunda yeni bir sayfa açarak halkına özgür bir dini yaşam fırsatı sunan ülkelerden biri olan Kırgızistan araştırmamızın ilgi odağı olmuştur.

Bilindiği üzere Türklerin İslam ile tanışmaları 8. yüzyılda olmuştur. Ancak belirtilmelidir ki İslam'a girmeleri birden değil uzun bir süreçte gerçekleşmiştir (Erşahin, 1999, s.405). Bu bağlamda Kırgızlar'ın da İslam ile tanışmaları 751 Talas Savaşı ile beraber olmuştur diyebiliriz. Süre gelen zaman içerisinde Orta Asya'da Semerkant ve Buhara gibi şehirler önemli ilim merkezleri haline gelmiştir. Söz gelimi Orta Asya'da ve özelde Kırgızlarda dini durum engelsiz bir şekilde sürerken Çarlık Rusya, Orta Asya için büyük bir tehlike olarak yerini hazırlamıştır. Nihayetinde 19. yüzyılın sonlarına doğru Müslüman halk ve hanlıklar üzerinde otoritesini kurmaya başlamıştır. Bu durumdan etkilenen ve araştırmamızın konusunu oluşturan Kırgız halkı da süreç içinde gerçekleşen olaylardan en çok etkilenen halklardan biridir.

Çarlık Rusya'nın Kırgızlar üzerinde uyguladığı politikalar öncelikle dil konusunda olmuştur. Rusçanın yaygınlaştırılma politikasının nedeni ise dilin güçlü iletişim kanalı ile halkın kültür, düşünce yapısı, eğitim sistemi ve daha önemlisi dini inançlarında baskınlık kurabilecekleri düşüncesi olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde 1917 Çarlık Rusya'nın devrimler ile çokça uğraştığı bir yıl olarak tarihe geçmiş ve Bolşevik isyanı ile birlikte yerini sadece Orta Asya'da değil dünyada derin izlere neden olmuş Sovyet Sosyalist Devletine bırakmıştır.

Sovyet Rusya, Karl Marx'ın düşüncelerinin temelleri ve özellikle sosyalist devlet anlayışı ile ön plana çıkmış uzun yıllar boyu varlığını devam ettirmiş bir devlet olarak karşımıza çıkar. 20 Mart 1917'de bir kararname yayınlayarak ırk, din ve milli menşesine bakılmaksızın bütün herkesin eşit olduğunu vurgulamıştır. Lenin, Marx'ın popüler ifadesi “din afyondur” söylemini oldukça önemsemiş ve bu doğrultuda eşitlik ve özgürlük gibi kavramlarında altında din unsurunun bulunmaması, dini devletten ve halktan ayırmak gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda dini, vatandaşların özel meselesi olarak görerek anayasada dini ritüellerin özgürce uygulanabileceği, ancak kamu düzeni ve güvenliğinin bozulmaması için yerel yetkililer görevlendirileceği ibaresi bulundurulmuştur. Bu anayasa ile din karşıtı uygulamaların hukuki bir zemine oturtulmuş olduğu kanaatindeyiz (Ercilasun, 2017, s.53).

Anlaşıldığı üzere, din afyondur ifadesinin temelinde Sovyetler ateizmi benimsemiştir. Bu durumda İslam dinine mensup toplumlara karşı nasıl bir yol izlediği merak konusudur. Lenin'in ilk işi Müslüman halka sempatik görünme politikası ile başlamıştır. Müslüman halkın mevcut şikâyetlerine geçici çözüm önerileri sunmuş akabinde eşitlik, hürriyet ve mülkiyet kavramlarını sosyal hayatta uygulamaya özen göstermiştir. Sovyetler bu uygulamaları ile bir yandan Müslüman halkların sempatisini kazanmış bir yanda asıl gerekliliğin toplumsal hayatta eşitlik olduğunu, bu doğrultuda dinin gereksiz bir unsur olduğu vurgusunu içten içe benimsetme çalışmalarına girişmiştir. Söz gelimi Sovyetler genelde Türkistan halklarını özel de ise Kırgız halkını dini, ekonomik, sosyo-kültürel bağlamda derinden etkileme çalışmalarına başlamıştır.

Sovyetler büyük bir alanda hâkimiyet kurduğundan dolayı ciddi bir Müslüman nüfusa sahipti. Müslüman halkları olası bir durumda birlik olmamaları için özerk cumhuriyetlere bölmüştür ve Kırgızistan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) hâkimiyeti içinde olan, Moskova'ya ve Komünist partiye bağlı, resmi dilin Rusça olduğu bu özerk devletlerden biri olmuştur.

Sovyetlerin ateizm politikası dâhilinde öncelikle toplumsal dini birlikteliğin yaşandığı mekânları yok etme gelmiştir. Sayısı 30 bin civarını bulan cami yıkımları gerçekleştirilmiştir.

Bunun yanı sıra camilerin kullanım amaçları değiştirilerek ambar ve ahıra dönüştürülmüştür. İbadethanelerin yıkımında elbette sadece camilerden bahsetmek eksik kalacaktır. Bu politikadan kiliseler ve diğer dinlere mensup tüm ibadethanelerin de etkilenmesi olası bir hale gelmiştir. Din adamlarının üzerindeki baskılar artarak sürgün edilmiş yahut özgürlükleri ellerinden alınmıştır. Din adamları ile yakın ilişkiler kuranlar ya da herhangi bir yakınlığı bulunanlarda bu politikanın baskısı ile karşılaşmışlardır.

“Dvatsatki” adında bölgesel dini idareler kurulmuştur. Yapılacak dini faaliyetler ve ibadethane kiralamak için bu dini idareden izin alınması gerekli kılınmıştır. Söz gelimi bölgesel dini idarenin görevi, dini kontrolü sağlamak ve faaliyet raporlarının Moskova’ya ulaştırması olarak belirlenmiştir. (Musahan, 2015, s.230)

Ateizm politikasını uygulamanın en uygun yeri olarak eğitim kurumlarını gören Sovyetler, okul müfredatına ateizm dersleri eklemiş, ortaöğretim ve liselere özel “tanrısızlar odaları”, üniversitelerde “Allahsız militanlar birliği” ve “ateist kulüpler” adında örgütler kurmuşlardır. Ateizm politikasının propagandasının geçerli ve kalıcı olabilmesi, dini birlik ve topluluğun oluşmasını engellemek için medreseleri de kapatmıştır.

Dönemin kitle iletişim araçlarını kullanarak din aleyhine yayınlara önem verilmiş, broşürler dağıtılmıştır. Bunun yanı sıra kitaplar kontrol edilmiş ve Moskova basımlı kitaplar Orta Asya halkına kullanıma sunulmuştur. Devlet kurumlarında sıkı ve baskıcı bir tutumdan kaçınılmaksızın ateizme ikna ve sorgulama odaları yaygınlaştırılmıştır.

Araştırmanın Konusu

Bir düşüncenin veya davranışın anlam kazanması için ona etki eden faktörlerin olması gereklidir. Bu faktörler nedeniyle kişisel yorumlar ortaya çıkar ve her dini algı, öznel bir nitelik taşır. Dini algı sürecinde aile, toplum, kültür, gözlem ve deneyimler en etkili faktörlerden bir kaçıdır. İnsan sosyal bir çevreye doğar. Bu sosyal çevre ilk olarak ailedir ve aileden gelen ahlaki, kültürel, dini öğretiler vb. kişinin zihninin temelini oluşturur ve çoğunlukla değişmesi güç öğretiler olarak sayılabilir. Birey ve toplum arasında paralel bir ilişki vardır. Birey büyüdükçe sosyal çevresi büyür ve farklılıklar kazanır. Büyüyen bu sosyal çevreye kültür, eğitim, ekonomi, siyaset, farklı ideolojiler vb. kavramlar girer ve din ile birçok olguyu özdeşirmeye başlar. Bunun sonucunda bireyin kalıplaşmış ya da kalıplaşacak birtakım fikirleri oluşur bu oluşan fikirler bireysel olmaktan çıkıp toplumsal bir algıya da dönüşebilir. Toplumsal algı modern dünyada müdahale ve yeniliklerle yönlendirilebilir veya etki altına alınabilir bir sosyolojik konu haline gelmiştir.

Toplumsal algının bir diğer alt başlığı din algısıdır. Araştırmanın konusu, Sovyet öncesi ve sonrası dönemde kültür, tarih, coğrafya, farklı ideolojiler ve dinler bakımından zenginlikleri ve farklı süreçleri içinde barındıran Kırgızistan’ın Sovyet dönemi ve Sovyet sonrası oluşan din algısını ve buna etki aktör ve faktörler, ideolojik benimsetme çalışmaları oluşturmaktadır.

Araştırmanın Problemi

Kırgızistan günümüze kadar birçok farklı dini süreçten geçmiştir. Bu dini süreçlerin öne çıkması ise şüphesiz Çarlık ve Sovyet Rusya dönemleri olmuştur. 19. yüzyılın sonlarında Çarlık Rusya’nın bölgeye gelmesi bir takım dini kısıtlamaları ve asimilasyon hareketlerini de beraberinde getirmiş olup Sovyetler ile devam etmiştir. Rusya’nın bir asır kadar hâkimiyet sürdüğü Kırgız topraklarında Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla 1991 yılında Kırgızistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık sonrası her alanda küllerinden yeniden doğan halk içinde bir takım inançsal anlayış farklılıkları olmuş, dini alanda büyük boşluklar gözlemlenmiştir. Din ve vicdan hürriyetine kavuşan Kırgızistan’da bazı dini gruplar/akımlar özgür bir ortamda faaliyet göstermeye başlamıştır. Fakat bu dini akımların içinde misyonerlik, radikal ve terörist akımların görülmesi güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmiştir.

Bağımsızlık sonrası Kırgız halkının dini inancı ve uygulamalarında hem bağımsızlık öncesi hem de bağımsızlık sonrası etki eden değişkenlerin etkisiyle farklı din algıları oluşmuştur. Araştırmada, SSCB dönemi ve bağımsızlık sonrası Kırgız halkının din algısının oluşumu, gelişimi

ve bunlara etki eden faktörler incelenmiştir. Bu bağlamda makalenin ana problemini "Bağımsızlık öncesi ve sonrası Kırgız halkının din algısı nedir?" sorusu oluşturmaktadır. Araştırmanın alt problemleri ise şunlardır:

1. Sovyet döneminde eğitim almış ve yetişmiş ebeveynlerin bağımsızlık döneminde eğitim almış ve yetişmiş çocukları arasındaki din algısının benzer ve farklı yönleri nelerdir?

2. Bireyin aile yapısı ve dine karşı olan tutumu, geleneksel inançlar eğitimi aldığı okul türü ve eğitim düzeyi (Rus okulu, Kırgız okulu vs.), varsa herhangi bir dini gruba mensupluk durumu, dini bilgileri edinme yolu (Sosyal medya, camii, medrese, ilahiyat fakülteleri) ve din adamlarının (moldo, imam) dini bilgi ve metot bilgisi düzeyi din algısını nasıl etkilemektedir?

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, bağımsızlık öncesi ve sonrası Kırgız halkının din algısını ve bu algının oluşmasına etki eden faktörleri incelemektir. Araştırmanın alt amaçları ise şunlardır:

- Sovyet döneminde eğitim almış ve yetişmiş ebeveynlerin bağımsızlık döneminde eğitim almış ve yetişmiş çocukları arasındaki din algısının benzer ve farklı yönlerini,

- Bireyin aile yapısı ve dini etkisi, geleneksel inançlara olan tutumunun, eğitim aldığı okul türünün ve eğitim düzeyinin, varsa herhangi bir dini gruba mensupluk durumunun, bireyin dini bilgi edinme yollarının ve din adamlarının (moldo, imam) dini bilgi ve metot bilgisi düzeyi, cemaate karşı yeterlilik durumunun nasıl bir din algısı oluşturduğunu tespit etmektir.

Araştırmanın Önemi

Kırgız halkının Sovyet döneminde din konusunda maruz kaldığı süreç ve gerçekleşen olaylarla ilgili tarihi, siyasi açılardan önemli çalışmalar yapılmıştır. Bağımsızlık sonrası din-devlet, din-siyaset, din-hukuk ilişkileriyle ilgili de çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak gerek bağımsızlık öncesi gerekse sonrası Kırgız halkının çeşitli değişkenlere bağlı olarak oluşan din algısıyla ilgili tespit edebildiğimiz kadarıyla herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Çalışma, bu alanda yapılacak ilk çalışmalardan olması niteliğiyle önemlidir ve alana kuramsal katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma, bireyin din algısının oluşmasına etki eden faktörler ile ilgili veriler de içerdiğinden başta din eğitimi ve din hizmetleri olmak üzere bazı politikalar oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışma, Kırgızistan'da Sovyet dönemi ve bağımsızlık dönemi din algısı ile sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın kurumsal kısmı din algısı kavramı ve din algısını etkileyen faktörler ve yarı yapılandırılmış mülakat ile elde edilen nitel verilerle sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Modeli

Bu araştırma fenomenolojik (olgubilim) desenli bir araştırmadır. Olgubilim çalışmalarında kişilerin bir olay veya konuya ilişkin yaşadıkları deneyimler ortaya çıkarılmakta, olguyu yaşayan kişilerin olgu ile aralarında bir bağlantının olduğu vurgulanmaktadır. Araştırmada olgubilim deseninin kullanılmasının sebebi, olgubilim araştırmalarının bir olguyu daha iyi tanımamıza ve anlamamıza yardımcı olabilecek örnekler, açıklamalar ve deneyimler ortaya koymasından kaynaklanmaktadır.

Çalışma grubu

Çalışmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bazı durumlarda örnekleme evrenin özellikleri hakkındaki bilgiye dayanılarak ve araştırmanın amacına göre seçilir. Bu tip örnekleme amaçsal örnekleme adı verilir. Amaçlı örneklemede örnekleme seçilen kişilerin ya

da objelerin araştırmacının amaçlarına en uygun yanıtı verebilecek birey ve objeler arasından seçilmesi amaçlarıdır.

Çalışma grubu, ltlerini sağlayan bireylerden gönüllülük esasına dayanarak, Kırgızistan'ın Bişkek, Oř ve Jalal-Abad bölgelerinden belirlenmiştir. Araştırma için 19-73 yaş aralığındaki 11 katılımcı ile grşlmştir. Katılımcılar için K1 kodlaması yapılmıştır.

KOD	CİNSİYET	YAŐ	EĞİTİM DURUMU	MESLEK	YERLEŐİM YERİ
K1	Erkek	32	Ortaokul	Serbest Meslek	Jalal-Abad/Köy
K2	Kadın	62	Lisans	Muhasebeci	Oř/ Kasaba
K3	Kadın	68	İlkokul	Ev hanımı	Oř/ Kasaba
K4	Erkek	65	İlkokul	Taksici	Jalal-Abad/Köy
K5	Kadın	55	İlkokul	Ev hanımı	Jalal-Abad/Köy
K6	Kadın	70	Ortaokul	Ev hanımı	Oř/ Kasaba
K7	Kadın	49	Lisans	Ev hanımı	Jalal-Abad/Köy
K8	Kadın	73	-	Serbest Meslek	Bişkek/ Köy
K9	Kadın	31	Lise	Serbest Meslek	Bişkek/ Köy
K10	Kadın	19	Lisans	ğrenci	Bişkek/ Merkez
K11	Kadın	67	Lisans	Muhasebeci	Bişkek/ Merkez

Veri toplama araçları

Çalışma verileri yarı yapılandırılmış mülakat ile toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmede görüşme formunun yarısı yapılandırılmış yarısı yapılandırılmamış bir biçimde hazırlanır. Görüşmecinin görüşme esnasında vereceği tepkilere dayalı olarak açık uçlu görüşme formu esnek bir biçimde hazırlanır. Katılımcılarla mülakat yapılarak kaydedilmif ve kayıtlar deşifre edilerek nitel veriler elde edilmiştir. Her bir veri formuna numara verilmiştir. Çalışmaya katılımda katılımcıların araştırma için gönüllü olmaları dikkate alınmıştır. Katılımcıların kimliklerinin saklı kalacağı önemle vurgulanmıştır.

Kullanılan görüşme formunun geçerliliğini temin etmek için alanında uzman iki ğretim üyesinin görüşlerinden faydalanılmış ve ğretim üyelerinin görüşleri dikkate alınarak yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Pilot uygulamalar yapıldıktan sonra alınan tüm bu sonuçlara göre görüşme formları uygulama için uygun hle getirilmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışmada katılımcılardan elde edilen veriler, betimsel içerik analizi yapılmıştır. Katılımcıların verdiği cevaplar kodlanarak kategoriler oluşturulmuştur.

BULGULAR VE YORUMLAR

Kırgız toplumunda dinin nasıl anlaşıldığını araştırmak üzere farklı bölgelerde yapılan mülakatlarda katılımcılar içtenlikle mülakat sorularını cevaplamışlardır. Sovyet dönemini yaşamış bireylerin dini açıdan yaşanmış tecrübeleri sonucu ortaya çıkan din algısı ile bağımsızlık döneminde yaşamakta olana bireylerin din algıları araştırılarak farklı bulgular elde edilmiştir.

Katılımcılardan elde edilen veriler, "SSCB dönemi dini hayat hakkındaki düşünceler" ve "Bağımsızlık sonrası dini hayat hakkındaki düşünceler" olmak üzere iki ana temada incelenmiştir.

1. SSCB Dönemi Din Hakkındaki Düşünceler

1.1. Dini Yasaklar

Katılımcılar ile yapılan mülakatlarda sizce "Sovyet zamanı dini hayat nasıldı?" sorusuna ilişkin katılımcı görüşleri dini yasaklama ve kısıtlamalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda katılımcı görüşleri şu şekildedir:

"Sovyet zamanında her şey iyiydi, sadece dinde kısıtlama vardı. O zamanlar devlet kanunlarını iyi biliyorduk ve kanunlarla yaşıyorduk. Kur'an-ı Kerim'i de

açıkça okumak olmuyordu. Elimizi bile süremiyorduk, özgürlük yoktu. Evde Kur'an'ı olanlar okurdu, ama dükkânlarda Kur'an satılmazdı, bu sebeple Kur'an-ı Kerim bulunamazdı." (K2)

"Biz gençken Kur'an okumak aklımıza bile gelmezdi, zaten o zamanlar satılmazdı, yasaklar vardı. Sovyet zamanında hayat çok kaliteliydi yediğimiz yemekler bile organikti yani hayat kolaydı, şimdiki hayatın o zamanlardaki gibi tadı yok. Sadece din konusunda zorlanmıştı insanlar. Onun dışında çok rahat yaşıyorlardı. Aslında Lenin iyi bir insandı diye düşünüyorum. Çünkü halk için çalışmıştı, ama o adam da dine karşıydı belki de tek kötü yanı bu." (K3)

"Hayat güzeldi ama din kısıtlaması vardı. (K6)

"Sovyet zamanı her şey çok iyiydi, biz çok iyi yaşadık. Dini açıdan din yaşanmazdı, yasaktı zaten." (K11)

Katılımcılar dini yasakların olduğunu belirtirken, dini unsurlar konusunda baskının hâkim olduğunu, bunun yanı sıra toplumsal refahtan memnun olduklarını dile getirmişlerdir. Bu bağlamda Sovyetlerin ülkenin gelişmesinde katkısının yadsınamaz derece olduğu görüşü baskındır. Sovyetlerin "tek kötü yanı" dini yasaklamalar olarak görülmüştür.

Toplumsal refahı sağlamanın yanı sıra dini yasaklamaların olmasının yerinde bir uygulama olduğunu, dinin toplumsal gelişmeye engel olduğunu bu bağlamda yasakların halkın gelişmesinde önemli bir unsur olduğunu vurgulayan katılımcı görüşlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

"Biz Bişkek'te doğduk ve büyüdük, Ruslarla kardeş olduk ve burada onlardan çok şey öğrendik. Onlar bizi büyük tehlikelerden korudular, gelişmemize yardım ettiler, şimdiki gibi türlü dini inançların oluşmasını önlediler ki gelişebildik. Lenin'e babamız gibi baktık. İş zamanında çok iyi çalıştık, eğlence zamanında çok iyi eğlendik, bize bu şekilde eşit yaşamayı öğreten Ruslar oldu." (K11)

K11 Kırgızistan'ın Kuzey bölgesinde bulunan başkent Bişkek'te doğup büyümüştür. Bu bağlamda K11'in ifadelerinde de anlaşılacağı üzere kuzey bölgelerinde Sovyetler politika ve ideolojilerini benimsetme çalışmalarına daha çok önem verilmiş ve başarıya ulaşmıştır. Kuzey Kırgızistan'dan bölgesinde yaşayan katılımcıların ifadelerinden Sovyet politikalarını beğendikleri hatta minnettarlık duydukları anlaşılmaktadır K11'in "türlü dini inançların oluşmasını önlediler ki gelişebildik" ifadesinden de anlaşılmaktadır ki dini, "gelişime engel" bir unsur olarak gören katılımcı Sovyet politikalarının olumlu olduğu vurgusu yapmaktadır. Katılımcılardan bazıları ise dinin pratiklerinin yaşanmasının o dönemde ayıp bir unsur olarak görüldüğünü belirtmektedir. Örneğin K8'in bununla ilgili ifadeleri şu şekildedir:

"Ben din hakkında hiçbir şey düşünmüyorum. O dönemde kızım örtünmüştü, ama ben ona başörtüsünü yasaklamıştım. O dönemlerde örtünenleri herkes ayıplıyordu." (K8)

Dini uygulamaların yasaklar doğrultusunda ayıp olan bir davranış olarak nitelendirilmesi, bireyler üzerinde dinin gerçekte yasaklı bir unsur olduğu algısının benimsenmesi ve sonucunda dini öğreti ve emirlerin uygulanması halinde ayıplanması SSCB ideolojisinin o dönemlerde başarıya ulaştığı bir netice olarak değerlendirilebilir.

1.2. Milli ve Manevi Değerler (İbadetler, Bayramlar, Kutlamalar)

Sovyetlerin ateizm politikasını sosyal hayatın birçok alanında görmek mümkündür. Ateist rejimin sorunsuz işleyebilmesi için toplumu ibadetlerden uzak tutacak ve yıllarca sürececek birkaç uygulamadan bahsetmek olağandır. Sovyetler dini yansıtacak her bir unsuru adeta yok etme amacı ile ortadan kaldırmış, ibadethaneleri kapatmış yahut kullanım amacını değiştirerek ahırlara dönüştürmüştür. Bunun yanı sıra dönem dönem az sayıda izin verdiği ibadethanelerin işlevselliğini kontrol ederek kısıtlama yoluna gitmiştir. Bu konuda katılımcıların ifadelerin bazı örnekler şunlardır:

“Bizim orada bir tane mescit vardı. Küçük ve az camileri görürdük. Hep kontrol ederlerdi. Ne anlatılıyor diye camilere dinlemeye gelirlerdi. İnsanlara dini yaymasınlar diye hep kontrol ettirdiler. Camilerde ne yapılıyorsa komünist yandaşları gidip söylerlerdi. Sovyet zamanında erkekler camilere giderlerdi. Biz kadınlar hiç gitmezdik.” (K2)

“Komünist partiden olan hiç kimse namazlara gidemezdi, yollamazlardı. O zamanlar Rusların dinine girmiş gibiydik.” (K6)

“Namaz kılanları kötü sözler söyleyip dövenler bile olurdu. Zaten sonra namaz kılmak kimsenin aklına gelmez oldu. O dönemler namaz kılanlar çok azdı, nasıl kılınacağını da kimse öğretmezdi.” (K2)

Katılımcı ifadelerinden anlaşılacağı üzere, namaz ibadetini eda eden bir bireyin görülmesi ve bilinmesi Sovyetler politikasında büyük sorunlara yol açan kanuni bir gereklilik olarak benimsetilmiştir. Bunun yanı sıra K5'in ifadelerinde okullara yapılan teftişlerde öğrencilerin ailelerinde oruç tutan kimselerin olup olmadığı ile alakalı soruların sorulduğuna ve bu sorular karşısında öğrencilerin bilinçli bir tutum sergileyerek müfettişlerin duymak istedikleri cevapları verdikleri anlaşılmaktadır.

Sovyetler sadece ibadetleri kısıtlama ve kontrol etmekle kalmamış, Sovyet ruhunu ve ideolojisini yansıtmayan manevi değerleri de unutturma çabasına girmiştir. Bireylerin hem dini hem de milli duygularını harekete geçirecek bayramları önemsizleştirme yoluna gitmiştir. Bu durumu K6, “Sovyet zamanı, biz bayramları da bilmezdik. Çok sonra anladım dinimizin bayramlarının olduğunu, çünkü ben okula giderken yeni yılı falan çok önem vererek kutlardık.” şeklinde ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Sovyetler, Müslüman Kırgız halkını, Rusların milli ve resmi kutlamaları ile bütünleştirmeyi hedeflemiştir. K11'in “Bayramları tüm şehir birlikte kutlardık, hatta küçük köylere bile disko salonları kurulmuştu” ifadeleri bu uygulamanın boyutunu göstermektedir. Sovyet dönemi dini bayramlarla ilgili bazı katılımcı ifadeleri şunlardır:

“Geceleri kutlamalar çok olurdu. Hep bir bayram olurdu. Herkes sarhoş olurdu o kutlamalarda (...) Ruslar gibi cenazelerde içki içiyorlardı, o zamanlarda din gerçekten yok olmuştu diyebiliriz. Ben o zamanlar açıkça söyleyeceğim dine pek önem vermeden yaşadım, ama biz içki içmedik, sigara içmedik. Günah olur diye aklımıza gelirdi.” (K2)

“Çok kutlamalar olurdu, mahremiyet yoktu, insanlar içki içiyorlardı. Bazen akrabalar toplanıp bizim evimizde de içerlerdi.” (K6)

“Bayramları tüm şehir birlikte kutlardık, hatta küçük köylere bile disko salonları kurulmuştu, şimdi diyorlar ki “dinden uzaklaştırmak için” diye. Evet, doğru olabilir ama şimdiki durumumuzu onlara borçluyuz.” (K11)

Katılımcıların bayramlar, kutlamalar, hatta cenaze merasimleri ile ilgili açıklamalarından Sovyet rejimi ateizm politikasını toplumun değer yargılarını oluşturan her alanda uygulandığı anlaşılmaktadır. Hükümetin her olaya özel bir gün atfetmesi ve kutlamaların ihtişamlı olmasında amaçlanan hususlar; aslında bireylerin benliklerinde taşıdıkları toplumsal değer yargılarının ve dini hassasiyetlerinin yok olması yönündeki çabalarıdır. Bu, bireyin mahremiyet duygusunu ortadan kaldırarak, eğlence hayatına düşkünlüğü artırmak, dahası bunu geleneğe çevirerek belli başlı normları yeniden oluşturma politikasıdır. Bunun yanı sıra Sovyetler bu uygulamalardaki politikası, toplumun tepkisini çekmeksizin, yavaş yavaş ve sevdirek yaptırmaktır.

1.3. Ateizm Politikaları ve Eğitim

Sovyetlerin politikalarını uygulamada en çok önem verdiği konuların başında şüphesiz eğitim kurumları ve kamusal alanlar gelmektedir. Okullarda ve Yükseköğretim kurumlarında ateizm dersleri ve ateizm düşüncesini yayacak kurumsal çalışmalara çokça yer vermişlerdir. Eğitim gören ve bilhassa eğitim veren kişiler üzerinde baskı kurarak dinsizliği tamamen yayma istemine

girmişlerdir. Bu konuda K6, babasının dine karşı olmadığı halde namaz dahi kılamamasını “Açıkça din yaşanmazdı, benim babam okulda öğretmedi. O yüzden evde bile namaz kılmak istemezdi, duyulur diye hiçbir şeyi açıkça yapamazdık.” ifadeleriyle belirtmektedir. Eğitim kurumlarındaki baskılarla ilgili katılımcı açıklamalarından bazı örnekler şunlardır:

“Okula gittiğimizde ben hiç oruç tutamadım. Tutan olursa oruçlarını açmaları istenirdi. Ağlayan çok arkadaşım oldu. Hocalar çok katı bir şekilde konuşmalar yaparlardı.” (K6)

“Ruslar dinimizden uzaklaştırmak için kendi alfabelerini kullanılmaya başladılar. Müslümanları azaltalım dediler. Ben Kırgız okulunda okudum. Orada da din yasaktı. Biz okulda sesimizi çıkaramadık. Sesi çok çıkanı tutukladıkları zamanlar olurdu. Yüreğimiz de daima Allah vardı. Hocalarımız Allah yok dediğinde biz dışarı çıkıp “ay Allah’ım sen affet!” derdik. Sovyetlerden korkup böyle mecbur hissettik.” (K7)

“Bişkek'te üniversiteye gittim ve Rus sınıfında okudum. Bişkek'te din daha farklıydı. Onlar Ruslaşmıştı Üniversite de hocalar hiç din hakkında konuşmazlardı. Sadece finans, ekonomi, istatistiksel şeyler öğretilirdi. Bunlar Ruslaşan fakültelerdi. Okul yıllarımda hiç oruç tutmadım. Zaten hocalar da oruç tutmayın diye söylerlerdi. Ateistlik politikalar böyleydi. Okullarda ateistlik politikalar yürütüldü. Dini şeyleri söylemek mümkün değildi.” (K2)

“Bazen ben okulda okurken kısıtlayan insanlar gelirlerdi, okul dine karşıydı. Okula özellikle gelip bize sorarlardı, “kimin ailesinde namaz kılıyor, kim oruç tutuyor” diye, ama biz onları söylemezdik. Namaz kılan kimse yok derdik, böyle ara sıra kontroller olurdu. Ateizmi yaymak isterlerdi, işte Ruslar böyleydi. Biz de Sovyet zamanı Rusların kuralları, kanunları ile yaşamaya mecbur olduk.” (K5)

“Okulda Lenin atamız desek, ama evde “Allah Allah” derdik. Şimdi düşündüğümde biz arada kalmış gibiydik, ama biz hep öyle görmüştük, bu normal gelirdi.” (K6)

Katılımcıların ifadelerinden okullarda dini bir unsurun olmadığını, olması durumunda ise psikolojik baskı, ayıplama ve cezalandırma yollarına gidildiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların “yüreğimizde daima Allah vardı”, “Bize “Allah yok” diye çoğunlukla tarih öğretmenleri anlatırdı. Biz karşı çıkıp “yok öyle değil” diyemezdik ancak Allah’ın var olduğu düşüncesi içimizde vardı. Aslında hocalarımızda içten söylemezlerdi, onların üstleri söyletirdi, onlardan talep ediyorlardı” gibi ifadeleri okullarda mecburi uygulanan dinsizlik politikasına karşın onların günlük hayatlarında hissettikleri dini duyguların ise tamamen dışı yansıyanlardan farklı olduğunu göstermektedir.

1.4. Toplumsal Dini Yapı ve Geleneksel İnanışlar

Katılımcıların ifadelerinden ortaya çıkan bir diğer husus ise toplumda var olan birlik ve dayanışma ruhunun çok güçlü olmasıdır. Ateist rejimin yasaklamaları sonucu, dini pratiklerin uygulanmasının az olmasına karşın katılımcılar toplumda “ihlas”, “iman” ve “hürmet” vurgusu yapmışlardır. Bununla ilgili bazı katılımcı ifadeleri şunlardır:

“İnsanlar çok az namaz kılsalar dahi ihlaslı yaşarlardı, ama Sovyet zamanında her şey iyiydi. Sadece dinde kısıtlama vardı. Namaz kılmadık, ama hep evde ihlas ile yaşadık.” (K2)

“Sovyet döneminde insanlarda iman vardı. O zamanlar insanlar birbirlerine iftira atmadan, dedikodu yapmadan yaşarlardı, şefkat vardı. Sovyet zamanı daha iyiydi.” (K8)

“İnsanlar birbirlerine hürmet gösterirlerdi, yardım ederlerdi. Tanımadığımız insanlara karşı güvenirdik. Şimdi ben seninle eşit değilim diyen insanlar çıktı.

Kimse kimseye yardım etmez oldu. Dini herkes öğreniyor şimdi. Ama sanki o zamanlarda biz dini bilmeden yaşamış gibi olmuşuz.” (K6)

“Ben üniversite de okurken çok aktıftım. Kırgızlar biraz utangaç olurdu, bizim Rus arkadaş gruplarımız vardı. Onlarla çok iyi ders çalışırdık, kimsenin arasında para lafı olmazdı herkes eşitti ve biz o dönem gazetelerde, dergilerde ateist politikalarını da çok okuduk. O yıllarda samimiyet vardı.” (K11)

“SSCB varken din yoktu, bu sebeple anlayışımız da yoktu. Ama insanlarda iman vardı. Mesela biz okula giderken erkek çocuklar yüzümüze bakamaz utanır, yanımızdan geçerlerdi. Sovyet zamanında kızlar rahatça dışarı çıkarlardı, bizi ebeveynlerimiz disko ve kafelere gitsek hiç merak etmezlerdi. Şimdiki gibi merak etmezdik, bir güven vardı. Mesela insanlarda iman güçlüydü. Biz kaynanamıza çok saygı duyardık, şimdiki gelinler kapının önünden geçerken selam bile vermiyorlar. Sovyet zamanında din olmasa da imanın olduğu hissedilirdi. İnsanlar birbirlerine selam verirlerdi. Sovyet zamanında halkın %80-70’inde iman vardı desek olur. Önceden yaşlılara hürmet vardı, şimdi yok. Sovyet zamanında dini kimse anlatamazdı bize. Ama biz insanın tabiatında olması gereken terbiye ile büyüdük” (K7)

Katılımcılar, Sovyet dönemindeki toplumsal yapıdaki birlik ve beraberlik ruhunu günümüz ile kıyaslamaktadırlar. Dini yasaklamalar olmasına rağmen dinde de öğütlenen büyüklere saygı, selam verme, komşuluk hakkı gibi davranışlara önem verildiğini, yalan, iftira gibi dinde de yasaklanan davranışların yaygın olmadığını belirtmektedirler. Buradaki dikkat çekici husus ise bu konuda açıklama yapan katılımcıların bunu dinin öğretileri ile kıyaslamalarıdır. Diğer taraftan iman kavramına yükledikleri anlamlar da dikkat çekicidir. Bu durumun konu hakkında bu şekilde değerlendirme yapanların bir ikilem yaşandığını göstermektedir. Aslında zihinlerinde bir kavram kargaşası olduğu da söylenebilir. Ancak katılımcıların ifadelerinden onların bütün yasaklamalara karşın inandıkları dinin, ahlaki boyutunu yaşam biçimi olarak toplumsal yapıda korumayı sürdürdükleri de değerlendirilebilir. Bu durumun dürüstlük, samimiyet, şefkat gibi duygulara dini bir anlam yüklememe çabasına sahip komünist ideolojisine karşı, asırlardır Müslüman topraklarda yetişen aile büyüklerinin Sovyet döneminde ahlaki öğretilerin ve dini pratiklerin koruyucu birer unsuru olarak görev aldığı yorumu da yapılabilir.

Toplumsal değerlerin önemli bir unsuru da geleneksel inanışlardır. SSCB döneminde geleneksel inanışların durumu, merak edilen bir husus olagelmıştır. Farklı ulusların ve kültürlerin bir arada yaşadığı çoğulcu bir kültüre sahip Kırgız toplumunda, gelenekselleşmiş ve asırlar boyu süregelen bir takım dini nitelikte kabul edilen inançlar mevcut olmuştur. Örneğin geleneksel inanış ritüellerini din ile bağdaştıran bir katılımcının, “Biz dinimizi en eski inançlarla koruduk.” (K5) ifadeleri uzun yıllar hüküm süren ateizm politikasının sonucunda inanma duygusunun nasıl kaybolmadığını özetler niteliktedir. Başka bir deyişle geleneksel inanışlar toplumun inanma ihtiyacının boşluğunu dolduran kutsal ritüeller olarak algılanmış ve yaşanmıştır. Bununla ilgili bazı katılımcıların ifadeleri şöyledir:

“Biz dinimizi en eski inançlarla koruduk. Mesela salı günleri Atala² okurduk. Salı günü Atala hazırlayıp çocuğun hastalandıysa ya da uzaklarda yaşıyorsa iyi yaşasın diye, yeni doğum yapacaklar için hayvanın doğum yaparsa hazırlayıp insanlara dağıtırdık. Çarşamba günü Muşgul Kushod³ törenleri yapılırdı. Muşgul Kushod’un tarihi şöyle; çocuklarına bakan, odun taşıyan kadınlar için ekmekler pişirilip üstüne dualar okunurdu ve sonra muhtaçlara dağıtırdı, hatta benim annem hep yapardı. Bunu da Sovyet zamanında kimse yasaklamamıştı (...) Biz kutsal diye Sovyet zamanında bunlara tutunmuştuk. Tokoç⁴ pişirme vardı, “Umay

²Atala un ile yapılan sıvı bir yiyecektir.

³Bibi Muşgul Kushod, Özbeklerde kutsal sayılan kadın kahramandır. Güney Kırgızlarında, yuvarlak bir hamur kızartması pişirilir ve bu kızartma Muşgul Kushod hürmetine adanarak muhtaç kişilere dağıtılır.

⁴Tokoç: Ortası delinmiş yağda kızartılan yuvarlak hamur kızartmasıdır.

ene'nin aşısı, Umay eneye dilek dilemek" vardı. Zengi Ata⁵ vardı. Eyüp peygamberin hürmetine ekmek dağıtmak vardı, Ceti (7) Tenge para atma vardı mesela bunları neden yapardık? diyelim ki torunlarda yara falan çıktı, Eyüp peygamberin hürmetine diye ekmek dağıttık ama o ekmeklere dualar okunurdu, dilekler dilenirdi. Mesela okutup gelirdik. 7 Tengeyi dağıttık iyilik olsun diye sadaka gibi, annem en çok 7 ekmek dağıttı ihtiyacı olanlara, çocukları çok olan kadınlara, yaşlı yalnız kalmış ihtiyar kadınlara. Sovyet zamanından beri bunlar vardı. Şimdi bunlar yok oluyor. Bunlar gelenek görenek değil, inançtır." (K5)

"Önceden biz geleneklerle yaşıyorduk sadece. O yüzden dini duygular yeni uyanmaya başladı. Mesela ben gençken birinin gözleri görmez olmuştu. Nazar diye bir şey var, tabii bunun içinde dualar varmış, ama ben bilmiyordum, aklıma gelmezdi anlayamazdım öyle şeyleri. Gözü açıklara giderlerdi. Ben hiç inanmazdım onlara ama şimdi şimdi anlıyorum, onlar dua okuyarak iyileştiriyormuş insanları." (K3)

"Tabi bizi geleneklerimizden uzaklaştırdılar, onu kabul ediyorum. Ama o vakit dini insanlar hep içlerinde yaşadılar. Mesela biz her perşembe ölmüşlerin ruhuna Boorsok⁶ pişirerek cıt çıkaruu⁷ ritüelli yapardık. Kimse böyle şeylere karşı değildi ki içimizde hep bir inanç vardı. O inanç bize eskilerden geliyor. O yıllarda biz de gelenek ve göreneklerimizi unutmadık." (K11)

Katılımcıların ifadelerinden anlaşıldığı üzere, yasaklar altında dinde yeri olmayan ancak dini nitelik kazanmış birtakım uygulamaların olduğu görülmekte ve bu uygulamalar Kırgız toplumunda, onların "inanama isteklerini" muhafaza eden uygulamalar olduğu da görülmektedir. İnanma duygusunu muhafaza eden bu uygulamalar, toplumdaki inanma ihtiyacını, pratiklerin uygulanabilirliğini ve en önemlisi dinin gerekliliği düşüncesini dinamik bir şekilde muhafaza edilmesine olanak sağlamıştır. Bunun yanı sıra dini boşluğun farkında olan bazı din adamları (moldo) bu uygulamaları tehlikeli bir durum olarak görmüşlerdir. Bununla ilgili K2'nin ifadeleri şöyledir:

"Sovyet zamanında dinini iyi bilen insanlar, bizim orada mahalle mahalle dolaşıp birbirlerine dini öğretmeye çalışırlardı. Ama biz kendi anladığımız şeyleri öğrendik. Yani nasıl anladıysak dini de o şekilde yaşadık. Sovyetler dini yok etmeye çalıştı, ama biz kendi içimizde belli etmeden yaşadık (...) İmamların bazıları eve gidince "ailelerinize de anlatın bu söylediklerimi" derlerdi. Mesela benim babam bazen bize anlatmaya çalışırdı. Yani her yerde ateizm politikası vardı. Bir de moldolar vardı, ama onlar da çok bir şey bilmezlerdi, öyle moldolara zaten dini öğretemezler diye komünistler hiçbir şey demezlerdi." (K2)

Katılımcı ifadelerinden din adamlarının sahip oldukları bilgiler çerçevesinde komünist rejimde ellerinden geleni yapmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Ancak din adamlarının Sovyetler zamanında bireysel çalışmalarla dini anlatmaya yönelik bir takım çabalar sergilemelerine karşın onların dini bilgileri ne derecede doğru bildikleri ve öğretilerinde kullandıkları yöntemlerin ne derece doğru olduğu ayrı bir tartışma konusudur. Bu çabaların nasıl bir dini anlayışı oluşturduğu ve yaydığı da ayrı bir araştırma konusudur. K2'nin "nasıl anladıysak dini de o şekilde yaşadık." ifadeleri, dinin kişisel yorumlara göre anlaşıldığını ve bireysel bir yorumun dini bir norm gibi kabul edilip uygulanmış olduğunu göstermektedir.

1.5. Ateizm Politikaları Karşısında Aile Kurumu

Katılımcıların ifadelerinde öne çıkan bir diğer önemli husus, inanç unsurunun korunmasına etki eden faktörlerdir. Sovyetlerin hâkim olduğu ve politikalarını benimsetmeye zorlandıkları kesim genellikle yetişkinler ve aile büyükleridir. Çünkü Sovyet rejimi, ateizm propagandasını, yeni yetişen nesil üzerinde örgün eğitim yoluyla kolaylıkla uygulayabilmiştir. Bu durumda

⁵ (ö. 656/1258) Orta Asyalı Yesevi şeyhidir.

⁶ Küçük dilimlenmiş hamur kızartmasıdır.

⁷ Kelime anlamı olarak koku çıkarmak demektir. Boorsok pişirirken çıkan kokudur.

çocuklar ve gençler arasında benimsetilmeye çalışılan ateizm propagandası ve asırlardır süre gelen İslam'ın öğretilerinin sinmiş olduğu aile kurumunun büyük bir çatışma yaşadığı söylenebilir. Katılımcıların birçoğu okullarından eve döndüklerinde evde aile büyüklerinin nasihatlerini duyduklarını dile getirmişlerdir. Bununla ilgili katılımcılardan bazılarının aşağıdaki ifadeleri dikkat çekicidir:

“Sovyetler dini yok etmeye çalıştı, ama biz kendi içimizde belli etmeden yaşadık. %50si dini önem verip yaşayan %50 si de önem vermeyerek yaşayanlar vardı. Biz %50 önem veren aileyiz. (...) O vakitler, dini anlayışlarımız vardı, dini şeylerin neler olduğunu biliyorduk, çünkü anne babalarımız yaşıyordu. Bizi de o terbiye içinde büyütme çalıştılar.” (K2)

“Babam dindardı, bize hep “namaz kılmadan evimin kapısından içeri girmeyin, diğer dünyada bana azap çektireceksiniz” derdi, ancak biz bu söylediğini aşırı olarak kabul ederdik ve gülerdik.” (K3)

“Benim terbiyemi Sovyet zamanında dedem vermişti. O büyük bir moldoydu. Doğumumdan itibaren onun terbiyesini aldım. O yüzden dini iyi bilirim. Dinin kurallarını çok iyi biliyorum. Duaları, salavatları iyice söyleyemesem de kurallarını iyi bilirim. Çünkü ben, bu terbiyede büyüdüm. Dedem Arapçayı okuyabilirdi, Kur'an-ı Kerim'i Arapça okuyup bize çevirirdi, mealini yapardı. O dönemde Kur'an'ı Kerim kitabı sayılı kişilerde bulunurdu. Başka dini kitapları da dedemden gördüm. Bir sandığı vardı ve Arapça yazılmış kitaplar vardı. Çok ilginçti. Bize çok konu anlattı ve öğretti. Müslüman'ın nasıl olması gerektiğini, nasıl giyinmesi gerektiğini, yaşamının nasıl olmasını, kadının nasıl olması gerektiğini, nasıl bir iletişim kurması gerektiğini, her şeyin dinde cevabının olduğunu öğretti.” (K4)

“Benim ailemde din yasaklanmamıştı. Evin içinde hep din ile yaşadık. 5 vakit namaz kıldık. Babam hükümetin işini de yaptı, ama namazlarını bırakmadı. Özellikle bizim ailede giyime çok önem verirlerdi. Ben hep uzun elbise giydim. Hiçbir zaman örtüsüz gezmedim. Dini yaşadık, ama bizim aile gibiler azdı.” (K5)

“Babaannem vardı, bize bir şeyler anlatırdı Ramazan'da ama biz çok anlamazdık. Şimdi babaannem bayramların faziletini anlatmak istiyormuş diyorum.” (K6)

“Ben babaanneme yazar mısınız? dediğimde o hep Arapça harflerle yazardı. Ruslar gelmeseydi şimdi biz Arapça okuyor olacaktık. (...) Annelerimiz yatsa kalksa Allah diyorlardı, namaz kılıyorlardı, biz okulda “Allah yok” diyorlar diye anlattığımız da “öğretmeniniz ölsün” diyorlardı. Allah var diye küçüklüğümünden beri beynimize yerleştirmişlerdir. “Sizi yaratan O'dur.” dediler. (K7)

Katılımcı ifadelerinden de anlaşıldığı üzere SSCB döneminde eğitim gören bireyler inanç ve inançsızlık çatışması ile baş başa kalmışlardır. Bu durumda inanç, bireylerin özde gizli yaşadıkları bir unsur olarak kalmıştır. İnanma duygusunu dinamik tutan ve destekleyen aile kurumu ise bu hususta önemli bir boşluğu doldurmuş gözükmektedir.

2. Bağımsızlık Dönemi Dini Hayat Hakkındaki Düşünceler

SSCB döneminin bitmesiyle birlikte 1991 yılında Kırgızistan bağımsız bir devlet olmuştur. Baskıcı bir rejiminden çıkmış, Sovyetlerin ideolojisinin izlerini taşıyan Kırgızistan'da bağımsızlıktan sonra dini alanda birtakım değişiklikler ve yenilikler yaşanmıştır. Bu yeniliklerden biri, devletin ateist değil, seküler yani laik bir devlet anlayışını seçmesidir. Laik olması demek devletin herhangi bir dini olgu ya da dinsizlik söz konusu olduğunda tarafsız davranacağı anlamına gelmekteydi. Bu sebeple halkının çoğunluğu Müslüman olan, ancak politika olarak yıllarca ateizm politikası ile idare edilen devlette dini bir boşluğun olması başlangıçta yadırganacak bir durum değildir. Bu dini boşluğu doldurmak için dini birtakım faaliyetlere hızla başlanmıştır. Araştırmanın bu kısmında katılımcılara yöneltilen “Bağımsızlık

sonrası din hakkında ki düşünceleriniz nelerdir?" sorusuna verdikleri cevaplardan elde edilen veriler incelenmiştir. Katılımcıların ifadelerinden öne çıkan ilk kavram "özgürlük" olmuştur.

2.1. Dini Hayatta Özgürlük

Bağımsızlığını ilan eden Kırgızistan'da dini alanda bir rahatlama söz konusu açıktır. Katılımcıların "bağımsızlıktan sonra her şey özgür oldu." gibi ifadeleri de dini alanda özgür bir ortamın oluştuğunun halk arasında da açık bir şekilde fark edildiğini göstermektedir. Özgürlük ortamıyla Kur'an-ı Kerim öğrenimi, kadınlarda tesettüre girmesi, namaz kılmak gibi dini inanç ve özgürlüklerin rahatlıkla yapıldığı anlaşılmaktadır. Bununla ilgili bazı katılımcı ifadelerinden örnekler şunlardır:

"Şimdi iyi oldu her şey. Bağımsızlığa hemen alışamadık tabii. Egemenlikten sonra daha çok kitaplar, mealler bulup okumaya başladık. Bilgileri kendimiz kitap satın alıp öğrenmeye çalıştık, ama egemenliğin ilk yıllarında kitaplar az satılıyordu. Yani kitaplardan kendi kendimize öğrendik, ilk başlarda anlamaya çalıştık. O zamanlar camiler de çok azdı. Evde okumaya çalışırdık. Anne babamızdan da öğreniyorduk biraz, ama ben kendi çabamla öğrendim çoğunu. Anne babam da okuma yazma bilmezlerdi, ama onların yaşama şekilleri dine göreydi. Öyle görmüşler. Namaz kılmayı bile ben kitaplardan kendim öğrendim. Yavaş yavaş öğrendik, bilenlerden sorduk. Kendim önem verdim dine ve öğrenmeye." (K2)

"Her şey çok daha rahat oldu. Mesela ben o zamanlar namaz kılıp oruç tutmaya başladım." (K4)

"Ben egemenlikten sonra Kur'an okumayı öğrendim. Şimdi hatim yapıyoruz, tecvit öğreniyoruz (...) Şimdi herkes çok rahat bir şekilde bayram namazlarına gidiyorlar. Hatta bizim buradaki cami küçük olduğu için bazen sığmıyorlar. Şimdi her yerde başörtüsü ve Kur'an-ı Kerim satılır." (K6)

"Egemenliğin gelmesiyle birlikte örtünmeye başlayan insanlar çok oldu." (K7)

Özgürlük ortamıyla dini alanda oluşan inanç-inançsızlık, dinin gerekliliği-gereksizliği vb. çatışmalarının oluşturduğu dini konulardaki karışıklık ve boşluk ile Kırgızistan dışında pek çok dini grubun da bakir bir alan olarak gördükleri Kırgızistan'a gelmeye başlaması ve devletin liberal politikalarının din alanında da benimsemesiyle birtakım problemlerin de oluşmaya başladığı açıktır. Böylece Kırgızistan birçok farklı dini gruplara, anlayışlara ve akımlara ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Katılımcıların özgürlükle birlikte dini grupların gelişi ile ilgili açıklamaları bu gelişmenin Kırgız halkı tarafından nasıl algılandığı ve dini algılarını nasıl etkilediği açısından önemlidir. Bununla ilgili bazı katılımcı görüşlerinden örnekler aşağıda verilmiştir.

"Bağımsızlıktan sonra her şey özgür oldu. Bizim buralara camiye tanımadığımız insanlar geliyorlar, kalıyorlar." (K3)

"Bağımsızlıktan sonra Kırgızistan'ın kapısı çok açık oldu. Her türlü insan geldi, her türlü insan din anlattı." (K5)

"Şimdi her şey iyi oldu, mesela ben şimdi haftada bir kere camiye gidiyorum. Gençler de oluyorlar. Orada gençlere çok imkân var." (K6)

"Kısacası bağımsızlıktan sonra türlü türlü inançlar çıktı. Türlü türlü insanlar geldi ülkemize." (K11)

Katılımcıların ifadelerinde de anlaşıldığı üzere bağımsızlık döneminde camiler kullanıma açılmış yahut yeni camiler inşa edilmiştir. Camilerin sayısındaki artış ile beraber medreselerde de artış yaşanmıştır. Bağımsızlığını yeni ilan eden ve ateist rejim sonrası oluşan dini boşluğu doldurmak için Kırgızistan'a yurt dışı kaynaklı birçok dini grubun geldiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların birden bire farklı din anlayışları ile gelen ve farklı şekilde dini öğretileri anlatan

kişilerin yanı sıra bağımsızlık döneminde medreselerin dini eğitim için popülerliği artan kurumlar olduğunu belirtmektedirler:

“Devlet kanunları tarikatlara biraz izin verince bize de normal gelmeye başladı. Sonra ben hatırlıyorum, yavaş yavaş medreseler açılmaya başladı. Şimdi bizim yaşadığımız yerde en çok önem verilen şey medreselerin açılması. Ama kadınlara açılıyor en çok. Şimdi tam tersi oldu, erkekler dışarıda ya da işte oluyorlar, ama kadınlar evde o yüzden kadınlar boş olduğu için en çok onlara yönelik medreseler açıldı. Şimdi her mahallede açılıyor. 2020 senesinden beri kadınlara yönelik medrese açılmasına daha çok izin verdiler. Bir yıl içinde 2-3 tane medrese açıldı bu taraflarda. Amaç dini doğru yolda yaşamak. Burada Hanefi öğretileri veren medreseler var. Şimdi bir haftada bir medreseye gidiyoruz. Sizin gibi genç kızlar her gün gidiyorlar. Kur'an öğrenip hatim yapıyoruz. Akide ve hükümler öğrenip tefsir okuyoruz. Şimdi ustazalar da öğrettiklerini rahat rahat öğretiyorlar. Gençken imkân yoktu şimdi dinimizi öğrenmeye çalışıyoruz.” (K2)

Günümüzde özellikle güney taraflarda yaşamış ve Sovyetler döneminde yetişmiş dini bilgi eksikliği hissedilen kişilerin medreseye oldukça rağbet göstermiş oldukları anlaşılmaktadır. Günümüzde ki bu rağbet ve talepten ötürü, menşei Kırgızistan olmayan birçok dini anlayış ve ideolojiye sahip medreseler çalışmalarına devam edebilmektedirler. Bu bağlamda K2 “mesela geçen yıl bir medrese yanlış yoldaymış başka fikirleri varmış, onu kapattılar. En doğru dini yol hangisiyse ona izin veriyorlar.” ifadelerinden anlaşılacağı gibi farklı dini yorumlara sahip faaliyetler ile karşılaşıldığına, ancak devletin bu konuda önlem aldığı görülmektedir. Halk arasında İslami ilimlere olan merakın medreselerin açılmasıyla birlikte artış göstermiş olduğu açıktır. Katılımcılar bu gelişmelerin yanı sıra İslami ilimler ve din ile bağdaştırılarak kutsallık atfedilen Arapça öğreniminin de popülerlik kazandığını da belirtmektedirler. Bununla ilgili bazı katılımcı ifadeleri şunlardır: görülmektedir.

“Kur'an öğrenip hatim yapıyoruz. Akide ve hükümler öğrenip Tefsir okuyoruz.” (K2)

“Tefsir okuyoruz. Ustazalarımız doğru yolu bize gösteriyorlar. Şimdi din yolu çok rahat, zaman iyi, hak yolunda gideceğiz Allah nasip ederse.” (K6)

“Mesela önceden İngilizce öğrenmek çok meşhurdu, şimdi ise Arapça. Benim gelinim her gün medresede Arapça kursa gidiyor.” (K7)

Dini hayatta oluşan özgürlük ile Kırgız halkı yeni bir takım dini hareketler ile tanışmasının yanı sıra dini eğitim alacakları ve ibadetlerini yapabilecekleri imkânlarla ulaşmaya başlamışlardır. Görülmektedir ki, Kırgız halkı bu dini hareketlere adeta kucak açarak toplumda oluşan dini boşluğu kısa zamanda doldurmaya başlamışlardır. Yukarıdaki ifadeler, bağımsızlık öncesi ve sonrası dönemleri yaşayan katılımcılara ait ve iki dönemi yaşadıklarına göre karşılaştırmaktadırlar. Dolayısıyla dini öğrenmenin ve yaşamının bir problem olmaktan çıktığı söylenebilir de yeni dönemde oluşan din anlayışının da ne kadar sağlıklı olduğu da araştırılması gereken önemli bir çalışma alanı olduğu açıktır.

2.2. Günümüz Dindarlığı (Geleneksel İnançlar, Dini Dış Görünüş ve Aşırılık)

Sovyet dönemini yaşamış ve bağımsızlık dönemindeki dini özgürlüğü gören katılımcıların çoğu, her iki dönem arasında karşılaştırmalar yapmaktadır. Bu konuda açıklamalarda bulunan katılımcıların günümüzde yaşanan dini yaşam biçimlerini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirdikleri görülmektedir. Bununla ilgili bazı katılımcı açıklamalarından aşağıda örnekler verilmiştir:

“Ben kızlarımın örtünmesini hiçbir zaman istemedim, ama onlar örtündüler. (...) Tamam, ben şimdi örtünmelerine karşı değilim, ama yerlere sürerek kıyafetleri kapkara giyenlere karşıyım. O bizim kıyafetimiz değil, mümkün değil. Sadece gözleri gözüküyor. (...) Şimdi dine karşı değilim. Kızlarım aşırı yapıyorlar,

ama örtünmeseler de sevabına bir şeyleri yapsalar, insanlara iyilikleri dokunsa yeter.” (K8)

“Bağımsızlıktan sonra insanlar sakal uzatıp, uzunca giyinip, kara elbiseler giyip dini yaşadıklarını sanıyorlar, insanlar evlatlarını aç bırakıp “din anlatmaya gidiyoruz” diyorlar. Gerçek din bu değil, insanlar Hindistan’a kadar gidiyorlar. Biz öylelerini sevmiyoruz. Saçları uzun, sakalları uzun, kapkara giyindiklerinde bizim çocuklarımız korkuyorlar. Afganlara benziyorlar. Bunu ben pek sevmiyorum. Dinde böyle bir şey var mı, onu da bilmiyorum. Benim 7 atam moldoydu. En küçük kardeşim şu anda din adamı, ama o öyle giyinmiyor, o da din anlatıyor. Mesela şimdi bazı kadınlar geliyor “şöyle ört böyle ört” diye bizimkini beğenmiyorlar, ben sevmiyorum sadece gözleri görünenleri. Aşırı yapanlar da var, evine TV almayanlar var ya da atıyorlar şirk diye eee o istemediğin şeyler çıkınca izlemesen, değiştiren olur. Şimdi gençlerinde sakalları var, ama alkol içiyorlar öyleleri de var.” (K5)

“Oğluma her zaman söylüyorum “sakalın ile Müslüman olamazsın kes onu” diye bir aralar saçı da çok uzundu. Peygamberimizin sünneti diye yapıyordu. Sonra ben düşündüm ki o zamanlar kesmek için belki de alet yoktu, yetersizdi imkânları ve belki vakit bulamıyordu. Egemenliğin gelmesiyle birlikte örtünmeye başlayan insanlar da çok oldu, ama bazı örtünenlerin hakkıyla yapmadıklarını düşünüyorum. Bazen gelinime de söylüyorum, dün örtülü bir kız gördüm ağzından çok kötü sözler çıktı. Sonra dedim, sen örtünmeseydin de olurdu. O yüzden ben örtünmek istemiyorum. Kendi gelinime de söylüyorum, sen örtülüsün normal yaşa dini diye. Zaten dine sıkıca girmek, insana mutsuzluk getirir.” (K7)

“Mesela örtünmeden de dindar olunabilir. İnsanlar, şimdi bol bol giyinip bakımsız görünüp kapkara giyiniyorlar, bir de bunlar hep Arap kültürü önceden bizde yoktu. Eğer giyeceklerse bizim geleneksel kıyafetlerimizden giysinler başkalarının değil. Namaz kılsınlar Allah’tan istesinler her şeyi, ama şov yapılmamalı insanlara. Şimdi çocuklarım “o zaman ilk siz giyin kendiniz kot pantolon, gömlek giyiyorsunuz bize örnek olun” diyorlar, şimdiki güne ayak uydurmak lazım, eğer öyle bir vakitte yaşasaydık giyerdim. “Sizin geleneksel kıyafetlerinizde de başörtüsü var” diyenler oluyor. Önceden göçmen bir halk olduğumuz için kadınlar başlarında kefen olarak taşıyorlardı. O uzun beyaz örtüleri (eleçek) 50 metre olurdu. Kırgızların başı hiçbir zaman örtünmedi, önceden bekâr olduğu bilinsin diye kızlar saçlarını örerlerdi farklı farklı öyle bilinirdi, başörtülerin altından hep saçlar gözükdü. Şimdi camilerde sakallı insanları görüyoruz. Benim torunlarım korkuyor. Benim torunum var onu camiye göndermek istiyoruz, ama “ben bilime inanıyorum oradaki hocaya inanmıyorum” diyor. Ben ona hak veriyorum, çünkü gerçekten hiç iyi görünmüyor.” (K11)

Katılımcıların ifadelerinden bireylerin dini vecibeleri yerine getirirken aşırıya gittikleri anlayışına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Eleştirilerde bulunanlar daha çok dış görünüşten hareketle değerlendirme yapmaktadırlar. Bunu ise Kırgız kültüründe olmadığı, olsa bile geleneksel bir biçimde olması gerektiği ile temellendirmektedirler. Bunun yanı sıra erkeklerde sakal uzatma ve kadınlarda çarşafa bürünme ülkede son yıllarda görülen bir şey değildir. Diğer taraftan sakallı ve örtülü bireyler dindar olarak nitelendirilirken, toplum bu tarz bir dış görünüşe sahip bireylerden özellikle ahlaki davranışlarda bulunulmasını da beklemektedir. Bazı katılımcıların dindar algısını belirten ifadelerinden örnekler aşağıda verilmiştir:

“İnsanoğlu, ilk olarak nefsini yenmesi lazım. Mesela hırsızlık yapanlar var, “Allah” diyerek çalıp, insanların kalbini kıranlar var. Sovyetlerden sonra çok şey değişti, insanlar değişti, düzen değişti desek olur.” (K4)”

“Dine girdiğinde ilimin arkasından koşmak gerekir diye düşünüyorum. Kitap okumak ve bütün şeyleri bilmek lazım. Dini ve namaz kılmayı bile bilmeden

örtünen kızlar var. Örtündükten sonra 5 vakit namaz kılmak lazım ama ben dinde kaybolmayı sevmiyorum. Dinden başka hiçbir şey düşünmeden yaşamak bana garip geliyor (...) İslam dini en temiz olan din, onun gibi başka bir din yok. O yüzden ona layık insan olmak lazım. Şimdi hacca gidip geldiklerinde bile yalan söyleyenler var. Haccın şartlarını uygulamayanlar var. Hacı olduktan sonra 5 vakit namaz kılmak, insanlarla konuşmayı bilmek, dedikodu yapmamak, insanların hayatına karışmamak gerekir. Biz de öyle olmuyorlar ama öyle kadınları çok az görüyorum” (K7)

“Ben kızlarımın örtünmesini hiçbir zaman istemedim, ama onlar örtündüler. Onlara her zaman diyorum ki, eğer örtündüyseniz hakkıyla yapın. 5 vakit namaz kılın, insanlar hakkında kötü konuşmayın, kimseye kötülük yapmayın, temiz kalpli olun, ama onlar ne yapıyorlar? Kaynanalarıyla hep kavga ediyorlar. Bana hep şikâyet geliyor. Din ile yaşayan insan böyle olmamalı. Çok eski zamanlarda bizim ata babalarımız Müslüman olup, her zaman 5 vakit namaz kılmışlardır. Ama şimdi bunların türleri çoğaldı. Şimdi namaz kılmayan örtülüler dışarıda geziyorlar. Şimdi kim örtülü ise onlar hep iyi insanları bulup evleniyorlar. Çünkü o insanlar düşünüyorlar ki, “aaa bu örtülü ve bu iyi insandır” aslında hiç de öyle değil. Türlü türlü adetleri olanlar var.” (K8)

“Din adamının bakımlı olması gerekir. Çünkü İslam temizlik gerektiren bir din. Yeri geldiğinde dua etmeli insan, dilek dilemek çok önemlidir. Hayatımızda hep olmalıdır. Ben bizi yaratanın olduğunu biliyorum, ama abartı şeylere gerek olmadığını da düşünüyorum.” (K11)

Katılımcıların ifadelerine göre dinin doğru yaşanabilmesinin temelinde bilgi olmalıdır. Böylece dindar birey, bilgisini davranışlarında yansıtmalıdır. Bazı katılımcılar da dindar olan kişinin samimi olması gerektiğine Sovyet dönemi ile karşılaştırarak vurgu yapmaktadır:

“Artık din de önceki gibi yaşanmıyor bence. Önceden insanlarda ihlas vardı. Şimdi “din için” diyorlar, evlerini bırakıp gidiyorlar.” (K3)

“Bölünmüş din, herkes başka bir şekilde yaşıyor. İnsanda imandan önce şefkat olması lazım.” (K8)

“Şimdilerde dinde çok imkân var yaşamak için ama insanlarda itikat yok, amel yok Sovyet zamanında sadece Hanefi mezhebi vardı, ama şimdi başka başka mezhepler de çıktı. Her şey çeşitlendi ama ihlas azaldı.” (K2)

Birçok katılımcı tarafından Dinin ahlaki boyutu ile değil dış görünüş ile yaşandığı ve dolayısıyla ihlasın azaldığının belirtilmesi üzerinde durulması gereken bir husustur. Katılımcılar, eleştirilerinde Sovyet dönemi ile karşılaştırma yapmalarına rağmen, aslında Sovyet döneminde ahlaki davranışların daha iyi olduğu vurgusundan çok, dinin ahlaki davranışları öğütlediğini, ancak bazı kimselerin dinden sadece şekli anladıklarını vurgulamak istemektedirler. Göstermektedir. Çünkü katılımcılar dini ya da dinin bir emrini değil, ahlaki davranışların yokluğunu eleştirmektedirler. Bu durum, kültürel unsurlar göz önüne alındığında ülkede yeni görülmeye başlanan ve hızla çoğalan tesettür ya da erkek giyimlerinin farklı kültürlerin özelliklerini yansıması ve dış görünüşte yaşanan dini hayatın samimi bir yaşayış kabul edilemeyişi ile açıklanabilir. Başka bir ifadeyle dindar denilince katılımcıların aklına ilk gelen dış görünüşle birlikte dinin öğütlediği ahlaki davranışları yapılmasıdır. Bununla ilgili bazı katılımcıların ifadeleri şöyledir:

“Şimdi “öyle şeyler olmaz” diyorlar “sadece 5 vakit namaz kılmak, hacca gitmek, zekât vermek lazım” diyorlar. Şimdi bunlara sanki gelenek gibi bakıyorlar, ama önceden bunlar inançtı, kalpten inanıp yapılırdı. Mesela şimdi sümölök yaparken kadınlar toplanıp biraz Kur’an okuyorlar. Biraz salavat çekiyorlar ve bitiyor böyle şeyler gelenek olarak da kalmadı. İnançımız yok olup gitti şimdi. Sovyetler bizim dinimizi unutturmaya çalışmıştı. Şimdikiler ise inançlarımızı unutturmaya çalışıyorlar. Onlara şirk diyorlar” (K5)

“İnsanların bir geleneği var ona hemen olmaz dememek lazım. Pakistan'da 5 yıl yaşayıp bize geleneklerimizi kaybettiren insanlar var şimdi. Bizi bölmeye başladılar. Şimdi cenazelerde sofraya hazırlamaya bile karşı çıkıyorlar.” (K8)

“Ben ahıra kemik asarım, evin girişine kırmızı ip bağlarım nazar değmesin diye, yara çıkarsa çocuklarımda kırmızı ip ile sararım kötülükler uzaklaşsın diye, torunlarımda karnı falan ağırursa elimi koyarım karınlarına dilenirim iyileşsinler diye bizde Umay ene vardır çoğunlukla “benim elimden değil Umay enenin elinden şifa gelsin” diye dua ederim. Şimdi çocuklarım “yok yapma anne bunlar şirk” diyor her şeye “şirk olmaz!” diyorlar bunlar çok eskiden beri günümüze kadar gelen inançlar, atlarımız hep böyle yapmışlardır.” (K11)

Yukarıda verilen örneklerden bağımsızlık öncesi ve sonrası dönemi yaşayan katılımcıların dindarlık anlayışlarının daha çok ahlak merkezli olduğu söylenebilir. Ancak bu katılımcıların kültürel/din ilişkisini iyi ayırt edemediklerini de söylemek mümkündür. Bu hususla ilgili de sosyolojik, psikolojik araştırmaların yapılması gerektiği açıktır.

2.3. Bağımsızlık Sonrası Yetişenlerin Din Hakkındaki Görüşleri

Bu kısımda bağımsızlık döneminde yetişen katılımcıların “din dendiğinde aklınıza ne geliyor?” ve “günümüz ve Sovyet dönemindeki dini durum hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?” sorularına verdikleri cevaplardan hareketle din algıları betimlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların “Din dendiğinde aklınıza ne geliyor?” sorusuna verdikleri cevaplardan bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

“İslam dini, Allah'ın nezdinde kabul olan peygamberin bize haber verdiği dindir. Peygamberimiz iyiliğe çağırıp kötülükten alı koymuştur, hiç kimseyi zorlamamıştır. Bu sebeple, din dendiğinde aklıma ilim geliyor. “İlim beşikten mezara kadar herkese farz” diye günümüze kadar gelmiş bir söz var. Herkes kendi imkânına göre isteyerek ilim alması lazım. Bilgi dini olsa “ilim”, dünyalık olsa “bilim” diye söylenir. Her insanın ilmi alması gerekiyor imkânına göre tabii, sonra amel kılması yani yaşaması lazım ve başka insanlara da yayması lazım. Bildiğim şeyi sadece kendim bilip oturmam olmaz.” (K1)

“Din Allah'ı tanımaktır. Ben din hakkında çok düşünmüştüm. Küçükken çok fazla bilgim yoktu, ama din ilgimi çekiyordu.” (K9)

“Mesela dinde temizliği görüyorum. Günde 5 defa abdest alan bir kişinin ağzından kötü bir söz çıkmaz, birileri hakkında kötü düşünmez. Bence din buna imkân veriyor.” (K10)

Bağımsızlık dönemi yetişen katılımcılar dini ilim, Allah'ın varlığını kabul etmek, temizlik ve iyilik kavramları ile ilişkilendirmektedirler. Bu durum da Sovyetlerin ana ideolojisi olan Marksist düşüncenin “din afyondur.” söylemi görülmemektedir. Katılımcıların ifadelerinden din hakkında olumlu bir anlayışa sahip oldukları görülmektedir. Bu algının oluşmasındaki faktörler aşağıda incelenmiştir.

2.4. Dini Bilgi Öğrenme Kaynakları (Dini Gruplar)

Ebeveynleri Sovyetler dönemini de yaşayan katılımcıların dini kurallar ve dini yaşam tarzlarını oluşturan etkenler incelendiğinde dini anlayışlarında ebeveynlerinin etkili olmadığı görülmektedir. Oysaki Sovyet döneminde yaşamış katılımcıların ifadelerinde aile büyüklerinin dini konularda etkilerinin olduğu görülürken, bağımsızlık sonrası yetişen kişilerde etkili olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla ilgili katılımcı ifadelerinden örnekler aşağıda verilmiştir:

“Anne ve babam Sovyet zamanında yaşadılar. Önceden namaz kılmıyorlardı ve ben namaz kıldığım zamanlarda babam “boş ver” diyordu. “Öyle yapma din diye bir şey yok, sen başka dine girdin” diyordu.” (K1)

“Aslında ülkemizde şu an din gerçekten çok gelişmekte. Gelişmekte olduğu için çoğunlukla genç kişiler arasında yayılıyor. Yani Sovyet hükümetine denk

gelmeyenler arasında. Bu sebeple biz gençlerin dine bakış açısı çok iyi. Önceden “sen kötü bir şey yaparsan cehenneme gidersin” dediklerinde korkup inanırdım. Sonra dine olan bakış açım bazı arkadaşlarımla sayesinde değişti.” (K10)

“Oğlum eve arkadaşlarını çağırıp ders veriyor. Çubak hacıyla da çok gezdi bu çocuğum, hocası vefat ettiğinde bir hafta ağladı ve babası ağladığına çok kızmıştı, oğlum babasına “sizin bana vermediğiniz terbiyeyi o verdi” dedi ve babası hiçbir şey diyemedi, önceden gelinim ve çocuklarım bu kadar dindar olacak diye hiç düşünmemiştim.” (K7)

Katılımcılar dini öğretilerini aile büyüklerinden değil eş, arkadaş çevresi ve onların yönlendirdiği bir takım dini gruplardan öğrendiklerini belirtmektedirler:

“Din ülkemizde özgür olduğu için biz Sovyet zamanından etkilenmiş annemizden değil, başka yerlerden dini öğrenmek zorunda kaldık. Bir de eşim de dindar bir adamdır, onun da çok etkisi oldu.” (K9)

“Ben dini davet sayesinde öğrendim. Davete 2013 yılında çıktım. Yani 10 yıl oldu. Hadis kitapları okuyoruz “Seçilmiş Hadisler” diye kitap var 6 Sıfatın temelinde.”

“Fazail Amel” diye bir kitap var onu çok okuyoruz (...). O kitabı herkese alıp okutmak lazım, içinde fazlaca bilgi var ve Müslümanlar da ancak bu şekilde gelişir.” (K1)

Katılımcıların ifadelerinden dini öğrenmek için dini gruplara yönelmesinin sebebi, anne ve babalarının dini bilmemeleri olduğu anlaşılmaktadır. Bazı katılımcılar ise onların Sovyet etkisi ve zihniyetinde olduklarını düşündüklerinden dolayı dini gruplara yöneldiklerini belirtmektedirler:

“Annem çok katı bir Sovyet dönemi zihniyetine sahip bir kişi. Şimdi bile dinde olan birçok şeye karşı çıkıyor.” (K9)

“Sovyet zamanında yaşayan insanların Sovyet dönemindeki anlayıştan çıkmak istemediğini fark ettim. Sovyetlere olan inançlarını kaybetmek istemeyenler hala var. Sovyet zamanında yetişmiş insanlar çoğunlukla ölmeye yakın bence dine inanmaya başlıyorlar. (...) “Biz işte Ruslara benzedik” diyorlar sadece. Mesela bizim soy isimlerimiz “ova-ov” diye bitiyor. Ama biz öldüğümüzde mezarlarımıza oğlu ya da kızı olarak yazılıyor. Bunun amacı, mezarda yatanın Müslüman olduğunun anlaşılması. Sovyetleri benimsemiş insanlar öldükten sonra Müslüman olmayı kabul ediyorlar. Bence Rus hükümeti olmasaydı, bizim soy isimlerimizin sonu oğlu kızı olarak kalacaktı. Annem daha çok ateist zihniyetine yakın olarak büyümüş çünkü. Sadece zor zamanlarda dua ettiğini duyuyorum. Örtünenlere çok karşı, neden bu kadar karşı gerçekten bilmiyorum. Annemde Şaman inançları da var, kısaca karışmış durumda tüm dinler ve inanışlar.” (K10)

2.5. Bağımsızlık ve Dini Faaliyetler

Bağımsızlık döneminde yaşamış katılımcılar dini bilgi öğrenmenin yanı sıra dini faaliyetlere de katılmaktadırlar. Katılımcılar, “Günümüzdeki dini durum hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?” sorusuna çocukluk dönemlerine göre şimdi dini öğrenmek ve yaşamak için daha özgür bir ortamda yaşadıklarını belirtmektedirler. Örneğin bir katılımcının bununla ilgili ifadeleri şöyledir:

“Ben Kırgız okulunda okudum ve bizim müdürümüzün okuldaki duruma çok etkisi vardı. Hatta örtünmek isteyerek gelen kızlara karşı çok kaba bir şekilde davranıyordu, bakış açısı farklıydı, “örtünecekseniz anne babanızı çağırın kaydınızı alıp medreseye yaptırın” diyordu. Sonra ben beşinci sınıftayken müdürümüz değişti ve ondan sonra örtünerek gelen kızları görmeye başladım.

Ama bu hükümetten de etki ediyor, şimdiki hükümet bir şey demiyor. Problem çıkarılan milletvekilleri olsa da önceki duruma göre şimdi daha iyi oldu.” (K10)

K10'nun ifadelerini diğer bazı katılımcıların “her şey çok rahat oldu biz rahatça dinimizi yaşıyor ve yayıyoruz.” (K1) ve “din ülkemizde özgür oldu.” (K9) ifadeleri de desteklemektedir. Katılımcılar özgürlüğün dini yayma faaliyetlerini de olumlu yönde etkilediğini de ifade etmektedirler:

“40 gün, 4 ay ya da 3 gün dini yaymak için çıkarız. Bu süre boyunca eve hiç gelmeyiz. Biz gittikten sonra kimseye muhtaç olmayacakları şekilde evdekilere de yetecek kadar ihtiyaçlarını bırakırız. 3 gün kendi evlerimize yakın yerlere gideriz. 4 ay ya da 40 gün Kırgızistan içinde, bazen de yurtdışına talim almaya, dini öğrenmeye gideriz.” (K1)

“Gökten bakıldığında talim yapılan ev, namaz kılan kişi, Allah'ı hatırlayıp zikir yapan kişi nur olarak gözükür diyorlar. Talimlere insanları çağırmak lazım. Allah'ın sözüne bir şeyler eklemek olmaz ama insanların faydalanması için ve talime gelmesi için “çocuklarınızın üstüne nur olur, sizin üstünüze nur gelir” diye onların faydasına yönelik şeyler söylenebilir. Buna günah bile yazılmaz. Talimlerde kesinlikle 30 dakika Fazail Amel okunması lazım, eğer de sadece konuşma yaparsan kadınlar sıkılıyor. Müftiyattan bize okumamız için izin geldi. İlk önce davetin faydaları anlatılır, mesela “La ilahe illallah diye 1 kere söyleyen cennette girersen” diyor ya bunları anlatarak başlamak lazım. Peygamberimizin bir hadisi var “tandalgan hadister” (seçilmiş hadisler) kitabında şefaati istediğinde benim bir kulunun yüreğinde bir buğday tanesi kadar bile iman olsa affedilir yazıyor. Bunu insanlara anlatsan ben kelime-i tevhidi söylersem kurtulurum diye ümitlenir, dil kelime-i tevhidi 100 defa tekrarlırsa kalp 1 defa tekrarlamış olur. Sonra camiye çağırılır, ama bir defa bile la ilahe illallah diye söylerse tadını tatmış olur ve bırakamaz gelir. Davete çıkmak ilimdir, ama davetten herkes korkuyor ve önceden bende öyle düşünmüştüm, sonra eşim bana öğretti doğru olduğunu. Benim ablam önceden Hizbullahçılardan ilim almaya gidiyordu, onlar da normaldi ama Hanefi – İslam ülkesi kuracağız dedikleri için yasaklandılar. Onlar yüzünden bizi de öyle zannediyorlar, ama biz öyle değiliz. Mesela biz sünnetlere çok önem veririz. Şeytan farz namazlarda vesvese vermez, sünnetlerde verir.” (K9)

Yukarıdaki katılımcıların ifadelerinden Kırgızistan'da davetçiler olarak anılan ve en yaygın dini grup olan Tebliğ cemaatinin mensupları oldukları anlaşılmaktadır. Ancak katılımcılardan bazıları adı geçen dini grubun davet yöntemlerini de eleştirmektedir. Örneğin bir katılımcının bununla ilgili açıklamaları şöyledir:

“Şimdi dini yaymak için çok çalışmalar yapılıyor, ama benim bakış açım ilimle, bilen insanların dini yaymaya çalışması. Mesela “daavâtçıları” örnek verecek olursak, onlar sadece bir kitabı okuyarak, insanları sıkarak anlattıklarını ve metotlarının yanlış olduğunu düşünüyorum (...) Delil isteyen insanlara mantıklı delil sunmadıkları için ateistlik bir düşüncede kalıyor insanlar. Sure ve ayetlerden doğru yerde doğru şekilde örnekler verseler inanıyorum ki inanan insanlar daha doğru bir şekilde inanacaklardır.” (K10)

Bazı katılımcılar ise dini anlatma konusunda din adamlarının yöntemlerini eleştirmektedir. Bununla ilgili bir katılımcının ifadeleri şöyledir:

“Bazıları dini çok yanlış öğretiyor. Hatta bizde bir söz var “moldonun dediğini yap yaptığını yapma” diye (...) Radikal fanatik bir şekilde dine bakanları sevmiyorum. Çünkü bizde çok sıkı bir şekilde olmaya başladı ve Suriye'ye gidenler bile çıktı. Dini doğru bir şekilde öğretmenlerini isterim, ama bizde bu şekilde öğretecek insanlar çok az. Örneğin bize sizin gibi İlahiyatçılar lazım, korku hisleri ile değil sevgi hisleri ile dini öğretebilecek insanlar lazım.” (K10)

2.6. Bağımsızlık ve Dini Hassasiyet

Bağımsızlık sonrası yetişen bireylerin eleştirdikleri bir diğer husus ise din adına yapılan yorumlarda çelişkili davranılmasıdır. Katılımcıların açıklamalarında bununla ilgili farklı görüşlere sahip olmakla birlikte daha çok dış görünüş, haram-helal gıdalar ve giyim şekilleri gibi hususları ön plana çıkardıkları görülmektedir.

“Mesela bizde alkol içmek büyük günah değil, ama domuzun etini yemek çok büyük bir günah. Aslında bakacak olursak ikisi de aynı. Örneğin alkol içen kızlara kimse hiçbir şey söylemiyor, ama sigara içenlere herkes çok aşırı tepkiler veriyor. Oysaki tam tersi olması gerekir.” (K10)

“Kişinin Müslüman olduğu bilinir zaten. Mesela sakal Allah'ın hükmü, peygamber sünneti, peygamberimiz sakalını uzatmıştır ve bıyığını kesmiştir. Müşrikler ise sakalını kesip bıyık uzatmışlardır. Ama şimdiki Müslümanlar modern yaşamaya başladılar. Kim kime benzerse ve özenirse kıyamette de onunla birlikte olur derler. Mesela şimdiki modaları kim çıkarıyor? Biz bu modalarla kime benziyoruz? Belki bir Hıristiyan ya da Allah'ı bilmeyen ve din ile yaşamayan insana özenirsek kıyamette onunla birlikte olmanın tehlikesi var. O yüzden dini inancı olmayan insanlara benzemememiz lazım diye düşünüyorum.” (K1)

Katılımcıların ifadelerinden geçmişten beri alışlagelmiş ve kabul gören, ancak dinen haram olan şeylerin önemsenmeyerek tam tersine hakkında kesin hüküm bulunmayan fakat kültürel olan kötü olarak kabul edilen davranışlarda hassasiyet gösterdikleri anlaşılmaktadır. Aslında katılımcıların çelişkili ifadelerinden onların da dinin emir ve yasakları konusunda sağlıklı bilgiye sahip olmadıkları söylenebilir. Örneğin alkol ve sigara konusundaki yaklaşımıyla, kişinin Müslümanlığının anlaşılması için sakal bırakmasının gerekli görülmesi bu ikileme örnek verilebilir bu durum, dinin öz mahiyetlerinin anlaşılmasından çok dini öğrenme kaynağının birey ve topluma dayattığı bir takım ideolojik, kültürel ve yorumsal unsurların etkisiyle açıklanabilir.

SONUÇ

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte 31 Aralık 1991'de bağımsız, laik ve demokratik bir devlet esasına dayalı Kırgızistan Cumhuriyeti kurulmuştur. Bağımsızlık sonrası laik bir devlet olarak en dikkat çeken konulardan biri şüphesiz ki din olmuştur. 75 yıllık ateizm propagandası neticesinde özgürlüğüne kavuşan Kırgızistan'ın dini sahasında boşluklar gözlemlenmiştir. Bu bağlamda Kırgız halkının dini durumu ve dini anlayışları dikkat çekici bir aşamaya gelmiştir. Araştırmanın empirik bir çalışma olmasıyla birlikte çalışma grupları seçilerek Sovyet ve bağımsızlık dönemindeki katılımcılara din hakkındaki düşünceleri sorulmuş ve yarı yapılandırılmış nitel veriler doğrultusunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Sovyet döneminde yetişmiş ve o dönemin zihniyetini tecrübe eden katılımcılar; Sovyet dönemindeki sosyal yaşama yönelik memnuniyet vurgusu yapmışlardır. Kırgız halkının değişmesi ve gelişmesi hususunu Sovyetlerin katkıları olarak değerlendiren katılımcıların Sovyetlere sosyo-politik açıdan minnettarlık duydukları anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra hâlihazırdaki toplumu eleştiren Sovyet dönemini yaşayan katılımcıların, Sovyetlerin sosyo-politik uygulamalarını özlediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte o dönemin tek kötü yanı olarak değerlendirilen husus ise din ve dine olan ideolojik baskıcı rejimdir. Sovyet döneminde yaşamış katılımcıların, aile büyüklerinin dini yaşam biçimlerine şahit oldukları için inançsızlık politikasını tam olarak desteklemiş ve benimseyebilmiş olmadıkları görülmektedir. Bu politikanın hükümet isteği olduğu bilinci, Kırgız halkında hâkim olmuş bir düşünce olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple inançsızlık istemi olan ateizm politikası ve İslami öğretilerin arasında kalmış nesil, inançlarını bir takım geleneksel inançlarla koruyabilmişlerdir. Sovyetlerin inançsızlık istemi sürdürülebilir bir politika olmayarak her ne kadar ibadet ve ibadethane yasakları uygulayarak inançsızlık baskısı yapmış olsa da halk dış görüntüde dini yaşayamayarak, içselleştirmiş bir vaziyette İslam'ın öğretilerini ve ahlakını özde korumayı amaçlamıştır. Bu

sebeplerdir ki, Sovyetler 75 yıl kadar eğitim kurumlarında özenle planladıkları ateizm dersleri ile ulaşmak istedikleri sonuca tam anlamıyla ulaşamamışlar, sadece dönemsel olarak bir çelişki ve şüphe oluşturabilmişlerdir. 75 yıl hâkim olan ateizm propagandasına karşın bağımsızlığa kavuşmuş Kırgızistan'da 33 yıllık sürede Sovyetlerin amaçladığı inançsız bir halk portesini görebilmenin günümüzde az rastlanır bir olgu haline geldiği bunu doğrular niteliktedir. 33 yıllık bağımsızlık serüveninde Kırgız halkı 75 yıllık dini boşluğu doldurma yoluna gitmiştir. Söz gelimi Sovyetlerin ateizm politikası ve oluşturmaya çalıştığı dinsizlik algısı başta Orta Asya özelde ise Kırgızistan'da sürdürülebilir bir politika olamamış ve başarısız olmuştur.

Bağımsızlık sonrası din hakkındaki düşüncelere bakıldığında her iki dönemi yaşamış bireylerle, sadece bağımsızlığı yaşamış bireylerin din algılarında ve dini temellendirmelerinde farklılıklar olduğu görülmektedir. Sovyet dönemini yaşamış bireyler bağımsızlıkla birlikte özgürlüğün arttığını ifade ederken diğer yandan dini tutumlarda aşırıcılığın arttığını belirtmektedirler. Özgürlük ve dini tutumdaki aşırıcılık ifadeleri değerlendirildiğinde özgürlükle beraber, özgürce faaliyetler gerçekleştirilebilecek dini bir sahadan bahsetmek mümkün hale gelmiştir. Bu bağlamda Kırgızistan'da dini faaliyet gerçekleştiren dini grupların varlığından ve etkilerinden bahsetmek mümkündür. Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda ortaya çıkan husus medrese eğitimleridir, bu da dini öğretimde medreselerin ne kadar etkili olduğu anlamına gelir. Özellikle ülkenin güney ve kuzey bölgelerinden alınan verilere göre, ülkenin güney bölgesinde Sovyet dönemini yaşamış bireylerin medreselere daha çok rağbet gösterdiği dikkat çekmektedir. Bu, medreselerin halkın dini algısındaki etkisinin oldukça yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Sovyet döneminde yetişen kişilerde medrese eğitimi dini bilgi öğrenme amacı taşıırken, bağımsızlık döneminde yetişenlerde dini bilginin yanı sıra dini faaliyetleri gerçekleştirme amaçlarına da sahiptir. Günümüzde dini gruplara katılım sağlayanlar genellikle bağımsızlık döneminde yetişmiş kişilerdir. Bağımsızlık döneminde yetişen bireylerin "din için fedakârlık" gibi söylemleri, Müslümanlar için sakalı şart görmeleri veya kadınlarda belirli bir örtünme şeklinin dindar olmak için yeterli görülmesi gibi yaklaşımlar, Sovyetler döneminde yetişmiş bireyler tarafından garipsenmektedir.

Bağımsızlık öncesi ve sonrası karşılaştırıldığında çatışma yaşanan başka bir konu ise kültürel olarak nitelenen geleneksel dini inançlardır. Katılımcılar tarafından Sovyetler dönemi bireylerinde geleneksel inançlar dini olarak nitelendirilirken, bağımsızlık dönemi bireylerinde hurafe ve şirk olarak nitelendirilmektedir. Bu durumda Sovyet dönemi bireylerinin kültürel unsurlarda değişme ve yok olma kaygısı duydukları anlaşılmaktadır.

Günümüzde Sovyet döneminde yetişen bireylerin dine karşı olduğu yani dine inanmadığı görüşü hâkimdir. Ancak Sovyet döneminde yetişenlerin ifadelerinden dine karşı olmadıkları, sadece yaşanan dindarlığı kendi bakış açılarını göre eleştirdikleri görülmektedir.

Sonuç olarak dini algılayışta birey ve toplum, geçmiş ve şimdiki zaman gibi unsurlar arasında paralel bir ilişki vardır. Bireyler toplumu, toplum ise bireyleri etkilemektedir. Tarihte yaşanan bir olay günümüzde olgusal olarak devam edebilmektedir. Bu araştırma din algısını etkileyen birçok faktörü ortaya çıkarmıştır.

Din algısında önemli etkenlerden biri kültürel unsurlardır. Kırgız toplumunda dini-geleneksel bir yapı görülmektedir. Geleneksel uygulamaların içinde dini buna karşın dini pratiklerin içinde de geleneksel unsurları görebilmek mümkündür.

Din algısında diğer bir etken ise politik değişimlerin yaşanmasıdır. Kırgızistan'ın geçmişinde yaşanan sosyo-politik değişimler ile en çok etkilenen unsurların başında din olagelmıştır. Bu durumda Sovyet dönemi ve sonrasında değişen din politikaları toplumun dini algılayışında derin farklılıklar oluşturmuştur.

Dini algılayışta bireysel tecrübeler önemli bir role sahiptir. Toplum, siyaset, kültür, eğitim gibi unsurlarda bireyin elde ettiği deneyimler ve çıkarımlar öznedir. Bu deneyim ve çıkarımlar ile birey dini inancını ve pratiklerini ilişkilendirerek dini algılayışını ortaya koymaktadır. Bu durumda birey, sahip olduğu dünya görüşü ile dini algılamaktadır. Bireyler, dini konularda kendi

ideolojik ve kabullenebilecekleri olgular doğrultusunda hakkında kesin hüküm bulunmayan ya da tartışmalı olan konularda bir takım kişisel yorumlar geliştirebilirler, kabul etme ya da reddetme eylemi gösterebilmektedirler. Özelde Kırgızistan'da incelenen din algısı aslında bireyin ve dinin olduğu her toplumda yaşanılması kaçınılmaz bir durumdur.

KAYNAKÇA

- Amber, Sadık. *Dini İnançlar Zaviyesinden Kırgızların Dünü-Bugünü ve Kırgız Gençlerinin İnançlara Karşı Olan Tutumları*. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 11(2), s.1173-1197, 2022.
- Erşahin, Seyfettin. *Kırgızların İslamlaşması Üzerine Bazı Mülahazalar*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 39, s.393-438,1999.
- Doğan, İsmailcan. *Sovyetler Birliği'nde Din Karşısı Propaganda: 1917-1960 Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme*. Selçuk İletişim Dergisi, 14(1), s.408-431, 2021.
- Hayit, Baymirza. *Sovyetler Birliğindeki Türklüğün ve İslâmın Bugünkü Durumu*. Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty, 2(1),s. 21-32, 2014.
- Kurmangaliyeva, Ercilasun. *Ateist Bir Devlette Yaşayan Din: Sovyet Kırgızistan'ında İslam Türk Dünyası Araştırmaları*, s. 52, 2017.
- Kenzheshov, Arsalbek. *Kırgızistan'ın Yeni Din Politikaları ve Dini Kurumlar: Değerlendirme ve Öneriler*, 4. Uluslararası Öğrenciler Sosyal Bilimler Kongresi-Bildiriler Kitabı I, Nevşehir, 2018.
- Murzaraimov, B. & Köylü, M. *Kırgızistan'da Dini Gruplar ve Cemaatler*, Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi, 7 (2), 123-135, 2022.
- Musahan, Ali Yıldız. *Sovyet Rejiminin Müslümanlar Üzerindeki İnanç, Ahlak ve Aile Politikası*, İLTED, Erzurum /2, sayı: 44, s. 227-246, 2015.
- Polat, Fazlı. *Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan Eğitim Politikaları ve Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme*. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 36, s.1-18, 2011.
- Polat, Kemal. *Sovyet Öncesi ve Günümüzde Kırgızistan'da Dinî Durum*, Yeni Türkiye, sayı: 96, s. 409-423, 2017.
- Şarşekov, Cakşılık. *Kırgızistan Örneğinde Post-Sovyet Orta Asya'da Dini Kimlik Sorunu*. Türk Dünyası Araştırmaları 116,s. 215-234, 2017.

Giriş

Birey ve toplum açısından eğitimin oldukça kapsamlı bir faaliyet olduğu bilinmektedir. Kültür aktarımı gibi önemli bir misyonu üstlenen bu faaliyet, ferdin yeteneklerini ve doğuştan getirdiği özellikleri belirleyip; onları olumlu manada geliştirmeyi gaye edinmektedir.² Bu anlamda eğitimde verimi ve kalıcılığı arttırmada metotların etkisi son derece önemlidir.

Din eğitimi faaliyetlerinde etkinliği artırma adına hangi metotlarla hangi konuların işleneceği hep merak konusu olmuştur. Bu amaçla, sahasında meşhur, kaynak eser olarak kabul görmüş Nevevî'nin ömrünün en verimli yıllarında yazdığı Riyazü's-Salihîn'deki ahlak konulu hadislerden örnekler sunulmuştur. Hicrî 631'de Dımeşk civarında bulunan Nevâ'da doğan İmâm-ı Nevevî, önce tıp tahsili görüp sonrasında dini ilimler tedris etmiştir. Çalışmaya kaynaklık eden eseri kırklı yaşlarda kaleme alan müellif, söz konusu eserin dışında da pek çok eser telif etmiştir. Onlardan bazılarının isimleri şunlardır: *Erbâîn'ün-Nevevî*, *Minhâc*, *İrşâd*, *Tabâkat-ı Fukâha*'dır. En meşhuru olan *Riyâzü's-Salihîn* adlı eseri 18 ana kısım ve yaklaşık 400 babtan oluşmaktadır.³ Bu eserdeki ahlâkla ilgili hadisleri değerlendirirken hadislerin naklinde en çok başvurulan metotlara örnek verilerek çalışma sınırlandırılmıştır.

Literatüre geçmiş eğitim öğretim metotlarının başında takrir diye de bilinen anlatım metodu gelmektedir. Bu metot, öğretene merkeze alan; öğreneni pasif kılan; bir yöntem olması hasebiyle çok da makbul görülmesine de sıklıkla başvurulan metot olma özelliğini sürdürmektedir. Klasik öğretim yolu olarak görülen bu metot, öğretilmek istenen konu örneklerle zenginleştirildiğinde daha etkili bir metoda dönüşmenin yanı sıra temel bilgilerin kısa sürede aktarımına da fırsat tanıdığı için olumsuz anlamda eleştiri almasına karşın rağbet görmeye devam eden bir metottur.⁴

Hadislerde yer alan bir diğer metot ise örnek olay incelemesi metodudur. Bu metot, öğrencilerin ilmî ve ahlâkî mevzuları örnek teşkil edecek vakiâlar üzerinden inceleme yapma fırsatı tanıyarak onlara daha iyi anlama ve kavrama imkânı sağlamaktadır. Öğrencilerde karar verme yetisini geliştirmesi; çevresiyle olan teması kuvvetlendirmesi açısından da önemli bir yere sahip olan yöntemlerden biridir.⁵

Din eğitim-öğretimi metotları arasında İbn Sinâ'nın eğitim metotları arasında yer alan nasihat etme yöntemi de hadislerde kullanılmıştır. Nasihat yoluyla söze ve fiile yön vermenin hedeflendiği bu metot, genellikle insanda müspet tesir oluştursa da kimi zaman fert üzerinde menfi tepki de oluşturabilmektedir. İşte bu noktada eğitimci, hassas ve dikkatli olmalıdır.⁶ Binâenaleyh bir eğitimci, nasihat edeceği konuda seçici olduğu kadar nasihat verirken sergilediği tutuma, beden diline özen göstermelidir.

Hadislerde kullanılan bir diğer metot ise soru-cevap metodudur. Bu yöntemle öğretilmek istenen konular, öğrenciye soru şeklinde yöneltilerek alınan cevaplara göre öğretimin içeriği ve süreci belirlenebilir. Öğrencide zihnî melekeleri kuvvetlendirmeye; öğrenme faaliyetlerinin aşamalarından olan kavrama, bilgi, sentez, analiz, uygulama, değerlendirme şeklindeki öğrenim faaliyetlerine de katkısı yüksektir.⁷

Anlatım yöntemiyle zikredilen şu hadis-i şerif bize örnek teşkil edecek bilgiler vermektedir: "*İşlenen ameller niyetlere göre anlam kazanır. Kişi yaptığı işin karşılığını niyetine elde eder. Kimin niyeti Allah'a ve elçisine ulaşmak, onlara hicret etmekse, kazanacağı sevap da Allah'a ve elçisine ettiği hicretin sevabıdır. Her kim de elde edeceği bir menfaate veya evlenmeyi*

² Halis Ayhan, *Eğitim Bilimine Giriş* (İstanbul: Şule Yayınları, 1995), 16-18.

³ İmam-ı Nevevî, *Riyazü's-Salihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, çev. M. Yaşar Kandemir vd. (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 1: 70.

⁴ Beyza Bilgin - Mualla Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri* (Ankara: Gün Yayınları, 2000), 120-121.

⁵ Bilgin - Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, 149-151.

⁶ Abdurrahman Dodurgalı, *İbn Sina Felsefesinde Eğitim* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995), 171-178.

⁷ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990), 249-253.

ÖZTÜRK

İmam-ı Nevevî'nin Riyazü's-Salihîn Adlı Eserindeki Ahlâk Konulu Hadislerin Değerler Eğitimi Açısından Tahlili

arzuladığı bir kadına kavuşma amacıyla yola çıkmışsa, onun hicreti de hicret niyetine göre karşılık bulur.”⁸

Ashâb-kirâmdan biri, Ümmü Kays isminde bir hanımla evlenmeyi ister. Ancak Ümmü Kays o sıralarda Medine-i Münevvere'ye hicreti amaçlamaktadır. Bu nedenle kendisi ile evlenmeyi düşünen sahâbîden olan o kişiye niyetinde ciddî ise Medine'ye birlikte göç etmeyi ve orada evlenebileceklerini önerir. Mekke'deki mevcut düzenini pek de bozmayı arzulamayan o kişi, Ümmü Kays ile evlenmek arzusuyla Medine'yi göç etmek zorunda kalır. Duruma vakıf olan sahâbîler, Ümmü Kays için hicret eden anlamına gelen “Ümmü Kays'ın muhaciri” diye şakalaştıkları o sahâbînin hicret edenler gibi sevap elde edip etmediğini sorgularlar. O esnada Hz. Peygamber, söz konusu hadisle meseleyi aydınlatıp her kişinin niyeti ölçüsünde sevap elde edeceğini bildirmiştir.”⁹

Örnek verilen bu hadiste, anlatım metodunun tercih edildiği görülmektedir. Bu metod, özellikle soyut konuların aktarımında etkilidir. Takrir yöntemi diye de bilinen anlatım metodu, muhatabı bilgilendirme amacıyla sıklıkla başvurulan bir yöntemdir. Niyet mevzusu da gayet soyut olduğu için hadis, anlatım yöntemiyle zikredilmiştir. Eğitimcilerin burada dikkat etmesi gereken husus, öğrencinin zihin ve duygu dünyasına inerken onun takındığı tavırların ardındaki sebebi yakalamak olmalıdır. Yine öğrenciye bu prensibi kazandırırken ön yargının zararını, empati yapmanın iletişimdeki önemini kavratmayı hedef edinmek gerekmektedir.

Hz. Peygamber'in bir mevzuyu kavratırken örnek vakıa üzerinden de talim gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki hadis örnek verilebilir: Hz. Peygamber'in bildirdiğine göre, *geçmiş ümmetlerden üç kişi yolculuğa çıkarlar, istirahat etmek amacıyla bir mağaraya girerler. Ancak çıkmak istediklerinde mağaranın ağzının bir kaya parçasıyla kapandığını fark ederler. Çaresizlik içerisinde birbirlerine bakışarak çözüm arayışına girerler. Nihayetinde kendilerince en salih olduğunu düşündükleri bir amellerini vesile kılarak Hz. Allah'a yalvarmanın kendilerini bu durumdan kurtarmaya sebep olacağına inanırlar. Her biri daha önce sırf Allah rızasını gözeterek, arzularından vazgeçerek ya da önceliği şahsına ve yakınlarına değil sadece Allah'ın hoşnutluğuna vererek yapmış olduğu amelleri sayarak dua ederler. Duaları kabul olur ve mağaranın ağzındaki kaya kalkar. Bu kişiler de böylece selamete kavuşurlar.*¹⁰

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber, konunun önemini örnek bir olay üzerinden kavratmaya çalışmıştır. Örnek olay dikkatleri toplamada ve yaşamla bağlantıyı kurmada, çıkarılacak dersleri kavramada, etkili bir yöntemdir. Dolayısıyla eğitimcilerin bu metoda daha çok soyut değerlerimizi verirken başvurmaları yerinde olacaktır.

Din eğitim-öğretim metodları arasında yine sıklıkla kullanılan bir diğer metod da İbn Sinâ'nın önerdiği nasihat etme metodudur: Hz. Peygamber, Allah'a ve ahirete iman eden kimsenin misafire ikramda bulunması gerektiğini ve yine bu müminin akrabasına da iyilik etmekten geri durmamasını tavsiye ederken ya güzel söz söylenmeli ya da sukût edilmeli buyurmuştur.¹¹

Günlük yaşamdaki durumları, beşerî ilişkileri belirlerken Müslüman olarak belli bir ölçü, belli bir seviye edinilmelidir. Dolayısıyla bu kazanımın elde edilmesi için görüldüğü üzere Hz. Peygamber, nasihat etme metodunu tercih etmiştir. Zira öğretimin kalıcı bir iz bırakması için can alıcı örneklerle ve ehem-mühim ilişkisi kurmaya ihtiyaç vardır. Bu hadisten ve kullanıldığı metottan yola çıkarak eğitimciler, nasihat etme metodunu tabiatına uygun kullanarak eğitimde verimliğe katkıda bulunabilirler.

Bazen de hadislerin rivayetinde sebep olan durumlar Ashâb-ı kirâm'ın merak ettikleri konuları Hz. Peygamber'e yöneltmeleridir. Efendimizin verdiği cevaplarla tatmin olan Ashâb birlikte oluşturdukları ilim ortamında Hz. Peygamber'den istifade etmişlerdir. Nitekim eğitimciler gerek soru sorarak gerekse kendilerine yöneltilen sorulara cevap vererek de bu

⁸ İmam-ı Nevevî, *Riyazü's-Salihîn*, 1:113.

⁹ İmam-ı Nevevî, *Riyazü's-Salihîn*, 1: 119-120.

¹⁰ İmam-ı Nevevî, *Riyazü's-Salihîn*, 1: 169-171.

¹¹ İmam-ı Nevevî, *Riyazü's-Salihîn*, 4: 175.

yöntem yoluyla öğretim faaliyeti gerçekleştirebilirler. Buna örnek olarak aşağıdaki hadisi değerlendirebiliriz: *Allah Resûlü'ne, insanın cennete girmesine en çok ne vesile olur şeklinde soru yöneltilmiştir. Cevaben Peygamberimiz bunun Allah'dan sakınma ve güzel ahlak olduğunu buyurmuştur. Aynı şekilde cehenneme götürenin en çok ne olacağı sorulduğunda da ağzın ve cinsel uzvun olduğunu bildirmiştir.*¹²

Sonuç

Nevevî'nin meşhur hadis kitabı olan Riyazü's- *Salihîn*'deki ahlâk konulu hadislerinden örnekler üzerinden eğitim-öğretim metotları açısından yapılan tahlil, Hz. Peygamber ve ashâbı mütalaa ettikleri konuları farklı farklı yöntemlerle ele aldıklarını göstermektedir. Kimi zaman yaşanmış bir olaydan hareketle; kimi zaman da soru-cevap şeklinde bilgilenme yoluna gitmişlerdir. Bu da bize eğitimin tekdüzeliği kaldırmadığını; zamana, zemine, kişiye ve duruma göre farklı izah tarzlarına ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber'in soyut konular ile üst düzey konuları somut örneklerle ve uç kavramlarla ilişkilendirerek dikkatleri çektiği, bunun yanında daha kolay anlaşılacak konularda sohbet şeklinde anlatım yoluna gittiği görülmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; çağımız, teknoloji ve iletişimde hızlı bir gelişim seyri göstermektedir. Bundan dolayı bilgiye kolay ve süratle ulaşılmaktadır. Takdir edilir ki bu ulaşımın hızı, kişide edindiği bilgiyi içselleştirme olanağı sunmamaktadır. Zira eğitimde rol model olmak, bilgi ve davranışın kazanımında vazgeçilmez bir unsurdur. Bu bağlamda rol model olan eğitimci kadar başvuru metotlarının seçimi ve uygulanması da son derece önem arz etmektedir. İşte bu noktada din eğitiminin ilk muallimi olan Resul- i Ekrem Efendimizin hayatının her noktasında bize örnek olduğu gibi çalışmadaki amacı oluşturan eğitim metotları hususunda da örnekliğini bir kez daha dikkatlere arz etmekte fayda vardır. O'nun hadislerinin tahlili, metot ve konu ilişkisini kurmada bizlere ışık tutmaktadır.

KAYNAKLAR

- Ayhan, Halis. *Eğitim Bilimine Giriş*. İstanbul: Şule Yayınları, 1995.
- Bilgin, Beyza- Selçuk, Mualla. *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Gün Yayınları, 2000.
- Cebeci, Suat. *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1996.
- Dodurgalı, Abdurrahman. *Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2000.
- İmam-ı Nevevî, *Riyazü's Salihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*. çev. M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfü Çakan, Raşit Küçük. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Öcal, Mustafa. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990.

¹² İmam-ı Nevevî, *Riyazü's Salihîn*, 3: 707.